

SYNOPSIS
PHILOSOPHIAE
IN PRIVATVM MEMORIAE

SVBSIDIVM THESISVS ET VELVT APHO-
rismis quibusdam comprehensa, & ad disputandum
proposita in Academia Argentinenſi:

Præſide

IOANNE LVDOVICO HAVVEN-
reutero, Medicinæ & Philoſophiæ Doctore
atque Professore.

Respondente & Authore

IOANNE DECZIO VNGARO.

*Hæc studia adoleſcentiam alunt, ſenectutem oblectant, ſecundas res or-
nant, aduerſis perſugium atq; ſolacium præbent, delectant domi,
non impediunt foris, pernoctant nobiſcum, peregrinantur, ruſti-
cantur: in quibus tractandis, humanum eſt, candide lector, honeſtos
conatus beneuolentia proſequi non reprehensione.*

ARGENTORATI

Excudebat Antonius Bertramus,

M. D. XCI.

ILLVSTRI ET
MAGNIFICO DOMINO, D.

WOLPHANGO KOVACZIOCZIO
Regni Transylvania Cancellario atque
Senatori sapientissimo.

HOC SVBSIDIVM SVAE MEMORIAE
sive Synopsis Philosophiae, quæ non im-
merito dici potest

IUVVENTVTIS NVTRICVLA,
SENECTVTIS SOLATIVM,
PROSPERÆ FORTVNÆ DECVS,
CALAMITATVM PERFVGIVM,
PABVLVM INGENIORVM,
PARENS ARTIVM,
MAGISTRA HONESTATIS,
PEDISSEQVA RELIGIONIS:

IN
PERPET. OBSERVANTIAE
monimentum.

IOANNES DECZIVS.
D. D.

D. O. M. A.

L.

*Q*UOD Hippocrates asserit de Medicina : non inconvenienter potest illud etiam Philosophia accommodari, quod videlicet **VITA SIT BREVIS: SCIENTIA LONGA: OCCASIO PRAECEPTS: EXPERIMENTVM PERICVLOSVM: IVDICIVM DENIQVE DIFFICILE.**

2. Quapropter utile fuerit amplissimam Philosophiae doctrinam perspicuis quibusdam thesibus & aphorismis comprehensam, pro subsidio memoriae semper ob oculos habere.

3. Philosophia igitur est cognitio rerum diuinarum & humanarum, causarumq; quibus hae continentur.

Definitio
Philosophia.

4. Hic autem inestimabilis sapientia thesaurus comparatur Organo Logicae, quae generaliter usurpata cōplectitur ambitu suo primum artem purē & emendatē loquendi, quae Grammatica siue literatura dicitur: deinde rationem rectē differendi, quae DIALECTICA nominatur: tum deniq; doctrinam compositae dicendi quae nomine Rhetorices siue ORATORIAE FACULTATIS insignitur.

Grammatica.
Dialectica.

Rhetorica.

5. Philosophia diuiditur in Theoreticam siue contemplatiuam, cuius finis est veritas atq; cognitio, quaeq; comprehendit sub se Mathematicam, Physicam & Metaphysicam: & in PRACTICAM siue actiuam, cuius finis praeter cognitionem est ipsa actio, quaeq; latitudine sua complectitur Ethicā, Politicā & aeconomicam, de quibus omnibus deinceps via ac ratio ne dicendum est.

Theoretica.

Practica.

PRIMA PARS PHILOSOPHIAE THEO-
retica, comprehendens, Mathematicam, Physicam,
& Metaphysicam.

M A T H E M A T I C A.

Definitio Mathematica. 6. *Mathematica est scientia contemplativa quæ ex certis principijs quodammodo nobiscum natis quantitatem continuam & discretam rerum naturalium certa methodo inquirat.*

Divisio. 7. *Eius partes sunt duæ, quarum prior considerat vñ siue separata à materia: altera tractat αὐτὴν siue ea, quæ à solo intellectu, nisi sensuum accedat auxilium, intelligi non possunt.*

8. *Notæ vel pertinent ad quantitatem discretam, quam explicat Arithmetica & Musica Theorica: vel pertinent ad quantitatem continuam, quam explicat Geometria.*

Arithmetica theorica. 9. *Arithmetica theorica est scientia, quæ explicat proprietates numerorum vel secundum se, vel secundum tres dimensionum species, vel denique, secundum habitudinem ad alios numeros.*

Musica theorica. 10. *Musica theorica est scientia, quæ scrutatur naturas numerorum secundum intervalla & sonos consideratorum.*

Geometria. 11. *Geometria est scientia considerans & explicans magnitudines, figuras, & terminos, quibus figura & magnitudines includuntur, eorumque rationes, passionem proprias, & varios positis.*

Partes Geometria. 12. *Partes eius sunt duæ, quarum prima dicitur θεωρετικὴ Geωμετρία, quæ explicat figuras & magnitudines planas: altera δευτέρωθεν Geωμετρία, quæ corporeas exponit.*

13. *Αἰσθητὰ siue sensibilia considerat, Mechanica, Optica, Geodesia, Canonica siue Harmonica, Logistica atque Astronomia.*

Mechanica. 14. *Mechanica est ars, quæ ex certis extructa principiis docet rationem fabricandarum machinarum & αὐτομάτως.*

Optice generalis. 15. *Optice generalis est scientia, quæ tradit naturam & projectionem radiorum visus, luminis, colorum & formarum, ac docet*

docet de rerum omnium figura, situ, magnitudine, numero, motu, quiete & distantia rectè iudicare.

16. Huius tres sunt species videlicet OPTICA SPECIALIS qua inquit deceptionum visui accidentium, propter longiorem distantiam, causas: CATOPTRICA qua scrutatur causas deceptionum propter radiorum inflexionem & refractionem accidentium: & deniq; ΣΚΙΟΓΡΑΦΙΚΗ qua docet imagines rerum quantumlibet innumeras & propter distantiam informes, delineare, ut diiudicari possint.

17. Geodesia est qua docet perticis, perpendicularis atq; rectis lineis quascunq; terra, regionum, & agrorum areas atq; spatia metiri.

18. Logistica seu Arithmetica practica est qua ex natura & proprietatibus numerorum explicatis & demonstratis tradit regulas ADDENDI, SVBDVGENDI, MVLTIPPLICANDI, ET DIVIDENDI, & diuiditur in vulgarem, in λογιστικὴν ἑφακονταδών, & in cossam seu Algebram.

19. Canonica, siue harmonica, siue Musica practica est, qua considerat concentuum & harmoniarum conuenientiam & proportionem, eamq; ad iudicium aurium accomodat siue illud fiat choralis (ut loquuntur) siue figurali, siue deniq; cantu instrumentali.

20. Astronomia est scientia de natura & affectionibus cæli atq; stellarum.

21. Eius partes sunt Διοπτρικὴ, Μετεωροσκοπικὴ καὶ Γνωμονικὴ.

22. Dioptrica est qua certis instrumentis Geometricis scrutatur situm & distantiam astrorum.

23. Meteoroscopica est qua certis organis inquit differentias eleuationum polarium, stellarumq; supra horizontem exaltationes & ab horizonte distantias.

24. Gnomonica est qua examinat horarū ex umbris in scio-
tericis discrimina per gnomonem.

25. Subiectum astronomia est cælum atq; stella.
- Stella**
quid. 26. Stella est densior orbis sui pars globosa, lucida, purissima ac simplicissima, affixa suo orbi à quo circulariter & regulariter circumrotata periodum suam absoluit certo temporis spatio, ut efficiat temporum discrimina, & in natura elementari cieat primas qualitates & alios effectus rebus nascentibus conuenientes.
- Lux stellarum.** 27. Lucent verò stella partim suo ingenito, partim mutatio solis lumine, mouenturq; non per sese, sed per accidens ratione suorum orbium, quibus infixa circulariter mouentur.
- Numerus cælorum.** 28. Orbes cælestes secundum Alphonsinos X. secundum Protermaum nouem sunt, quorum nonus vocatur primum mobile, octauus cælum stellatum, septimus Saturni, sextus Iouis, quintus Martis, quartus Solis, tertius Veneris, secundus Mercurij infimus Lune.
- Motus cæli primus.** 30. Motus sphaerarum cælestium sunt duplices, quorum prior fit ab ortu in occasum, quo nona sphaera reliquas spatio equabili 24. horarum circumducit: alter ab occasu in ortum, quo reliquæ omnes sphaera per se quidem regulariter, sed respectu nostri inaequaliter videntur moueri.
- Stella fixa.** 30. Stellarum alia sunt fixa, quæ sic dicuntur, quod immutabilibus inter se spatijs distantes tardissimo octauicæli motu circumferantur: alia erraticæ sive Planeta qui sic appellantur, quod magna motus varietate ferantur.
- Stella errantes.**
- Cursus stellarum.** 31. Stelle fixa licet per se sint innumerabiles: tamen docendi gratia secundum receptam veterum sententiam numerantur C I D . X X I I . in X L V I I I . imagines sive constellationes propter similitudinem rerum notarum distinctæ, ut sunt in Zodiaco: Aries, Taurus, Gemini, Cancer, Leo, Virgo, Libra, Scorpius, Sagittarius, Aquarius, Pisces: in boreali hemispherio: Vrsa maior, Vrsa minor, Draco, Cepheus, Bootes, corona, Hercules, lyra, olor, cassiopea, Perseus, Erichonius,

sonius, Anguitenens, serpens, Telum, Aquila, Delphinus, Antinous, Equisectio, Pegasus, Andromeda, Deltoton: in Meridionali: Iaga: Cetus, Orion, Eridanus, Lepus, Canis, Canicula, Argo, Hydra, Crater, Coruus, Centaurus, Lupus, Ara, corona Australis, Piscis Austrinus.

33. Harum 15. sunt prima magnitudinis: 45. secunda 205. Differentia: 477. quarta: 217. quinta: 49. sexta magnitudinis.

33. Planeta sunt VII.: Saturnus frigidus & siccus periodum Saturnus. suam conficit XXX. annis, & superat terram nonagies semel cum octaua parte: Iupiter temperatus XII. annis percurrit 20. Iupiter. diacum, terram excedens nonagies quinquies cum dimidia fere parte: Mars calidus & siccus biennio cursum suum peragit, Mars. terram superans semel & paulo plus una tertia: Sol calidus & Sol. mediocriter siccus annuo spatium Zodiacum percurrit, & terra maior est centies sexagies sexies: Venus humida & mediocriter Venus. calida, manet Lucifer, Vesperis Hesperus dicitur, & habet cum terra proportionem diametrorum triplam sesqui tertiam: Mercurius varius, & naturam eorum Planetarum, quibus cum Mercurio iungitur, imitans, aequat 22. partem terrae, & cum Sole, anno verius. tente periodum suam absoluit: Luna humida, & mediocriter Luna. calida, mensem efficiens, minor est terra quidem quadragies ter minus octaua parte, Sole vero septies millies minus LXII.

34. Hec corniculans apparet à prima die nouilunij ad quintum vel sextum: $\delta\nu\omicron\tau\mu$ & dimidiata VII. vel VIII. die Luna crescente $\delta\mu\phi\iota\nu\tau$ & utring gibbosa XI. die: $\pi\alpha\upsilon\sigma'\epsilon\lambda\lambda\omega$ & tota scens. eius medietas illuminata cernitur XV. die, cum diametraliter opponitur soli.

35. Eadem ratione in decremento eius XIX. die cernitur utring gibbosa: XXII. aut XXIII. dimidiata: XXV. usque ad exitum mensis falcata & corniculans, sed in hoc differt à prioribus, quod Luna crescente cornua semper auersa à Sole respiciunt ortum: decrecente occasum.

Diuisio 36. Ad pleniorē horum intelligentiam excogitati sunt
circulorū. ab artificibus circuli quidam, quorum alij sunt maiores, alij
minores.

Maiores 37. Maiores precipui sunt: aquator, zodiacus, colurus &
circuli. quinoctiorum, colurus solstitionum, meridianus, & horizon.

Aequator. 38. Aequator vel equinoctialis est circulus maior in me-
dio sphaera inter utrunq; polum collocatus, zodiacum in duo-
bus punctis interfecans, quæ cum Sol occupat, equinoctia efficit.

Aequino- 39. Aequinoctiorum autem aliud est vernum Sole princi-
ctia. pium Arietis occupante: aliud autumnale, sole principium Li-
bre adeunte.

Zodiacus. 40. Zodiacus siue signifer est qui obliquè sphaeram inter
duos tropicos cingens, latitudinem XVI. graduum habet, sub
quo Planetae feruntur.

Diuisio 41. Diuiditur Zodiacus in XII. signa, quæ I. distribuuntur
eius 1. in septentrionalia & meridionalia sena: II. in cardinalia, ut
2. sunt duo equinoctialia ♈ & ♎: & duo solstitialia ut sunt
3. ♊ & ♋: III. in firma siue fixa quæ proximè cardinalia sequun-
tur ut sunt ♌. ♍. ♎. ♏. & communia quæ sunt reliqua qua-
tuor inter cardinalia & fixa constituta ut sunt: ♐. ♑. ♒. ♓.
4. IIII. in quatuor trigona siue triplicitates quarum prima conti-
net ♈. ♎. ♊. secunda ♌. ♑. ♋. tertia ♐. ♓. ♒. quarta
♍. ♏. ♎.

Eclipti- 42. Ecliptica ab eclipsibus in ea fieri solitis appellata est
ca. quæ in medio Zodiaci consistens eum secundum latitudinem in
duas aequales partes VIII. graduum spatio definitas dirimit,
quemq; sol suo annuo motu describit.

Diuisio 43. Diuiditur ea primùm quidem in quatuor quadrantes
eius I. quorum duo, vernus scilicet ♈ & aëstiuus versus Septentrionem:
reliqui verò duo autumnalis & hybernus ab æquatore versus
meridiem recedunt: II. diuiditur in medietatem ascendentem,
I I. quæ à principio Capricorni, ad finem Geminarum vsq; pertinet
gens sex

gens sex signa principium capricorni sequentia comprehendit:
& in medietate descendente, quae à principio cancri ad finem
Sagittarii pertingens sex signa principium cancri sequentia
complectitur.

44. Colurus equinoctiorum est, qui mobilis ad motum pri- Colurus
mi caeli existens transit per polos equatoris, & puncta equino- equino-
ctialia, secans equatorem in aequales medietates ad angulos re- ctiorum.
ctos sphaerales.

45. Colurus Solstitiorum est qui transiens per puncta sol- Colurus
stitia & polos Zodiaci ac equatoris, secat utrumq; in aequales solstio-
medietates ad angulos rectos sphaerales. rum.

46. Sunt autem solstitia duo, unum aëstium, sole in can- Solstitio-
cro, alterum brumale, sole in capricorno existente. rum nu-
merus.

47. Horizon est qui à puncto verticali undiq; aequaliter Horizon.
distans, totam mundi machinam dirimit in duo hemisphaeria
aequalia, quorum unum videtur, alterum occultatur.

48. Hic diuiditur I. in rectū, cuius plano uterq; mundi po- Diuisio
lus incumbit: & obliquum, supra cuius planum alter eleuatur, eius 1.
alter infra idem deprimitur: II. in sensibilem, qui in patenti 1 1.
campo circumscribitur oculis intra IV. milliaria: & in ratio-
nalem, qui totum caelum in duo aequalia hemisphaeria diuidit.

49. Meridianus est qui transit per loci sui verticem, & po- Meridia-
los mundi, ad quem cum Sol accedit, interdiu meridiem, noctu nus.
mediā noctem efficit, quiq; variatur intra grad. 3. minuta 45.

50. Quod minores circulos attinet, eorum praecipui sunt: Circuli
Arcticus, Antarcticus, Tropicus Cancrī, & Tropicus Capri- minores.
corni.

51. Arcticus est quem describit prior pes vrsae maioris ad Arcticus.
motum caeli diurnum, perpetuo conspicuus ijs, quibus polus se-
ptentrionalis ultra grad. XII. eleuatur.

52. Antarcticus est quem polus Zodiaci meridionalis circa Antarcticus.
polum mundi austrinum motu diurno describit.

B

53. Tropi-

Tropicus
Cancr. 53. Tropicus Cancrī est, quem Sol principium Cancrī in-
gressus, & diurno motu circumductus describit.

Tropicus
Capricor-
ni. 54. Tropicus Capricorni est, quem Sol ingressus principium
Capricorni, & diurno motu circumductus describit, distans
similiter cum priore ab aequatore versus meridiem maximā So-
lis declinatione.

55. Horum minorum circularum utilitas est ostendere zō-
nas, occasus & ortus stellarum, doctrinam deniq; dierum &
eclipsium.

Zona
quid. 56. Zona est orbicularis & latior ambitus comprehensus
inter parallelos & polos mundi, quibus cum cælum tum terra
circundata in plagas habitabiles & inhabitabiles diuiditur.

Diuisio
zonarum. 57. Sunt autem Zona alia cælestes, quas Astronomi in cæ-
lo cogitatione describunt: alia terrestres, quas in terra Cosmo-
graphi ita distribuunt, ut cælestibus directē subijciantur, ac
proportionē corresponsdeant.

Numerus. 58. Suntq; zona V. quarum una media siue torrida pro-
pter æstum: dua extrema propter frigus intemperata sunt &
ferè inhabitabiles: reliqua dua inter intemperatas posita sunt
magis habitabiles.

ἡμιοῖνοι 59. Qui torridam zonam incolunt ἡμιοῖνοι dicuntur siue
habentes duas umbrarum differentias diuersis anni temporibus:
ἑτεροῖνοι qui utramq; temperatam ἑτεροῖνοι, quibus umbra meri-
πιοῖνοι, diana cadit in vnā tantum partem: qui duas frigidas ἁπο-
σχοῖνοι, quibus umbra in orbem cum sole circumaguntur: qui par-
Antipo-
des. tes terra nobis in diametro oppositas, Antipodes: qui eandem
zonam, ἀντοῖνοι: qui deniq; diuersas incolunt zonas, Antoeci
ἀντοῖνοι nominantur.

Antoeci. 60. Ortus & occasus stellarum est duplex, poeticus scilicet
Ortus & & astronomicus: Et quidem poeticus ortus & occasus est vel
occasus
poeticus. ascensio & descensio stellarum supra vel infra horizontem, qua
fit sole vnā aut oriente, aut occidente: vel earundem apparitio
& occultatio

& occulatio, quæ fit Sole propius accedente vel recedente.

61. Diuiditur hic ortus & occasus poeticus in cosmicos sine Diuisio matutinos in Acronicos sine vespertinos, & in heliacos sine so-
lares.

62. Ortus autem & occasus astronomicus est eleuatio vel Ortus & descensio supra vel infra horizontem eius partis æquatoris, quæ occasus a- cum stella arcuæ Zodiaci supra vel infra horizontem eleuaz stronomi-
tur aut deprimitur. cus.

63. Dierum alij sunt astronomici, alij politici: & rursum a- Diuisio stronomicorum alij sunt naturales, alij artificiales. dierum.

64. Naturales astronomici sunt in quibus Sol motu primi Natura- mobilis à meridiano superiore vel inferiore circa terram du- les astro-
ctus ad eundem reducitur. nomici.

65. Naturales diuiduntur in æquales qui sunt temporis Dies æ- spatia, quibus integer æquator circumuoluitur circa terram quales. cum æquali additamento: & in non æquales qui sunt temporis spatia, quibus circa terram integer circumuoluitur æquator cū tanta eiusdem portione, quanta motui solis proprio respondet.

66. Cuius inæqualitatis causa sunt additamenta, quæ ad Causa in- singulas Aequatoris reuolutiones quotidie addi debent, quæq; equalita- sunt inæqualia partim propter apparentem solis anomaliam, tis addi- partim propter obliquitatem ecclipticæ, partim deniq; ob æqui- tamento-
noctiorum præcessionem. rum.

67. Dies artificiales sunt in quibuslibet regionibus tanta Dies arti- naturalis diei pars, quanta Sol supra Horizontem eius regio- ficiales.
nis commoratur.

68. Politici sunt spatia temporis die & nocte artificiali defi- Dies poli- nita, quæ longitudine quidem cum diebus naturalibus conue- tici. niunt sed initijs discrepant, dum aliæ gentes alijs dierum ini-
tys vtuntur.

69. Partes dierum sunt horæ quæ definiuntur vigesima Horæ, quarta dierum naturalium particule, & sunt vel æquales vel inæquales.

Clima. 70. *Clima est spatium terræ habitabilis duobus parallelis comprehensum, in quo per dimidiam horam accidit variatio diei longissimi.*

Numerus. 71. *Climata veteres numerarunt septem propter incognitum ipsis nouum orbem, qui nostro seculo inuentus est: sed nobis circiter 23. esse possunt.*

Eclipsis Luna. 72. *Eclipsis Luna est defectus siue priuatio luminis Solis in luna, quæ fit cum luna diametraliter opponitur Soli.*

Diuisio. 73. *Est autem duplex, totalis cum tota Luna vel aliquid ea amplius: & partialis cum aliqua eius pars obscuratur.*

Totalis. 74. *Totalis est triplex. I. cum mora maxima: II. cum mora media III. cum mora nulla.*

Partialis. 75. *Partialis itidem est triplex I. cum plus medietate: II. cum medietate: III. cum minus medietate de corpore Luna obscuratur.*

Eclipsis Solis. 76. *Eclipsis Solis est auersio seu exclusio radiorum solarium ab ea terræ parte, quæ corpori lunari opposita est, facta propter interpositionem Luna inter aspectum nostrum & corpus Solis.*

Diuisio. 77. *Ea est duplex: totalis, cum totius Solis conspectum alicui terræ parti Luna auferi: & partialis, cum tantum aliquam radiorum partem auertit.*

78. *Possunt autem Eclipses Luna fieri vniuersales, sed Solis nunquam naturaliter, licet totales esse possint. Atq; hæc de Mathematica dicta sunt: sequitur deinceps ut de Physica dicatur.*

P H Y S I C A.

Lib. I.
Definitio 1. *Physica est scientia contemplatiua, quæ versatur circa res eas quæ moueri possunt.*

Physica.
Methodus. 2. *In eius cognitione procedendum est methodo compositoria à nobis notioribus ad notiora natura.*

3. *Vniuersalia autem singularibus sunt notiora quò ad nos.*

4. *Vniuer-*

4. Vniuersaliter igitur tenendum est, quòd **PRINCIPIA** Principia
sint quæ nec ex se vicissim, nec ex alijs oriuntur, sed ex quibus quid.
omnia generantur.

5. Principium autem tale vel unum sit oportet vel plura. Numerus

6. Vnum esse non potest, cum unum procreare ex se aliud aut
contrariari sibi nequeat.

7. Si sunt plura, vel erunt infinita, vel duo, vel tria, vel sic
deinceps.

8. Infinita nec numero nec magnitudine possunt esse, pro-
pterea quòd res ex principijs nata infinita non sint, & quòd in-
finitorum nulla possit esse scientia.

9. Duo simpliciter esse nequeunt, cum contraria se inuicem
perimant.

10. Tria igitur sint oportet, materia, forma & priuatio, quã-
do quidẽ duo duntaxat esse cõtraria possunt, & unũ subiectum.

11. Materia diuiditur in primam, quæ est subiectum cu- Materia
iusq; rei primũ, ex quo insito, & non secundum accidens gi- prima.
gnitur, & si interit, in hoc postremum interit: & in **SECVN-** Materia
DAM, quæ rei illi, quæ ex ea nascitur, ita vicina est, vt ex ea secunda.
nullis alijs interuenientibus generationibus nascatur, & vt ex
eã unum aliquid tantum nasci possit.

12. Forma est, quæ dat essentiam, nomen & definitionem rei Forma.
composita, & diuiditur in naturalem & artificiosam. Ac natu- Diuisio
ralis quidem subdiuiditur in substantialem & accidentalem: eius.
substantialis autem in corpoream & incorpoream.

13. Priuatio est absentia formæ in subiecto habili ad eam re- Priuatio.
cipiendam.

14. Ex his tribus principijs generantur res naturales, quæ Res natu-
sunt, in quibus est natura. rales.

15. Natura verò est principium quoddam & causa motus Natura.
ac quietis eius, in quo est primò per se, & non per accidens.

16. Res naturales cognoscuntur per causas, quæ sunt quarũ Causa.

vi res eueniunt, earumq; alia sunt per se, per accidens alia.

- Efficiens.** 18. *Causarum per se alia sunt interna ut materia & forma: alia externa ut efficiens, quæ est principium mutationis & quietis: ac finis cuius gratia aliquid fit.*
- Finis.**
- Fortuna.** 19. *Causæ per accidens sunt duæ FORTVNA videlicet eorum quæ certo consilio suscipiuntur alicuius finis gratia: &*
- Casus.** *CASVS eorum quæ absq; consilio, alicuius gratia, suscipiuntur.*
20. *Non igitur omnia casu & fortuito eueniunt, sed duntaxat ea, quæ raro cõtingunt, & quorum causæ per se ignorantur.*
21. *Natura enim nihil agit frustra, sed omnia propter certum finem, & ex necessitate τῆς φύσεως.*
- Lib. III.** 22. *Cumq; natura sit principium motus, is autem sine loco, vacuo, tempore ac continuo, continuum sine infinito intelligi non possit: aurea methodi catena postulat, ut eorum quoq; hic definitiones ponantur.*
- Motus.** 23. *Motus igitur est actus rei existentis in potentia, quatenus potentia.*
- Infinitū.** 23. *Infinitum est cuius partes eiusdem quantitatis si accipias, præter eas alia semper adhuc accipi possunt.*
25. *Tale infinitum actu nullum est, sed facultate, quæ tamen tota ad actum deduci non potest, idq; quatuor inhaeret rebus, tẽpori videlicet, numero, magnitudini & generationi rerũ.*
- Lib. IIII.**
- Locus.** 26. *Locus est superficies seu extremitas corporis continetis primò immobilis, & diuiditur in proprium & communem.*
- Vacuum.** 27. *Vacuum siue inane est locus in quo nullum corpus est, sed esse possit.*
28. *Tale vacuum nullum est in natura, nec separabile extra corpora, nec inseparabile intra corpora.*
- Tempus.**
- Lib. 5.** 29. *Tempus est numerus motus secũdum prius & posterius.*
30. *Motus igitur (ut adhuc melius intelligatur) hoc nomine differt à mutatione, quòd mutatio generis instar se ad motum habeat.*
- Species motus.** 31. *Species enim motus vulgò quidem numerantur sex, sed*

revera sunt tres, videlicet, alteratio, causa qualitatis: incrementum & decrementum causa quantitatis: quod seu latior ratione loci.

32. Generatio autem & corruptio proprie non sunt motus, sed mutationes.

33. Quies opposita motui est privatio eius quod potest moveri. Quies.

34. Propter hac tribuuntur rebus naturalibus, esse simul, separatim, intermedium, deinceps, consequenter, & continuum. Item, tangere & continenter moveri.

35. Simul enim sunt, quae in eodem loco primo continentur. Simul & separatim sunt. & contra separatim sunt quae in pluribus locis existunt.

36. Tangunt ea se mutuo quorum extrema sunt simul: quae admodum contiguum vel consequens dicitur id, quod ita est deinceps, ut attingat id, quod proxime antecessit. Tactus. Contiguum.

37. Deinceps autem est quod principium sequitur, cum intermedium nihil sit inter illa, quae sunt eiusdem generis. Deinceps.

38. Intermedium est quod prius pervenire solet id, quod mutatur, quam ad extremum. Intermedium.

39. Continuum est quando extrema siue termini, quibus duae res se attingunt, fiunt idem & unum. Continuum.

40. Continenter moventur, quae nihil aut parum rei non temporis interrumpunt. Continenter moveri.

41. Motus autem dicuntur vni I. genere: II. specie: III. numero: IV. perfectione: V. aequabilitate: & contrariantur inter se ij. qui sunt ex contrario in contrarium: quemadmodum ea quies contrariatur quieti, quae res in contrariis habitibus consistunt, traria. Motus quod motus disynus. Quies contraria.

42. Hi vero motus, sicut & linea, & planities, & corpus & Lib. VI. tempus nequaquam possunt in partes individuas, sed infinita secabiles dividi. Infinita divisio. Consect.

43. Ex quibus omnibus consectarium est I. quod nullum individuum possit aut moveri aut quiescere: II. nihil in instanti moveri aut quiescere posse: III. omnem mutationem consistere

4. in termino ad quem mouetur: IIII. quod quo tempore primum aliquid mouetur aut quiescit, in qualibet eius parte moueatur vel quiescat, ita tamen, ut omne quod primo mutatum est in puncto temporis indiuiduo mutatum sit: V. deniq; quod nec in quietis nec in motus actu possit ullum primum vel dari vel esse.

Lib. 7. 44. Cum igitur ex his pateat motum esse: sequitur ex natus rarelatorum motorem quoq; esse debere.

Quoddam- 45. Nihil enim mouetur a seipso sed ab alio, idq; si sit vel ator sit v- tingens vel continuum: quod quia in infinitum progredi non nus. potest: sequitur vnum esse motorem primum, nempe DEVM OPT. MAX.

Creatio 46. Quilicet sit vnus, primus & ateranus: tamen ipsum Mundi. mobile siue totam mundi machinam vnà cum motu & tempore ex nihilo creauit in principio temporis, id quod Aristoteles ignorauit, nos ex reuelatà Dei sapientià scimus & credimus.

Conser- 47. Primus hic motor ita mouet mobile motu videlicet circuator & culari, (qui motuum & primus & maximè continuus, & deniguberna- que perfectissimus est) ut ipse non moueatur interim, sed sit tor Mun- αὐτῶματος ἡγεὶ ἀνταγῶν, sine ulla fatigatione conseruans & di Deus. gubernans res creatas.

Lib. 1. 48. Inter eas iure sibi primas vendicat partes Mundus, qui de Cælo. nec numero nec magnitudine, nec tempore est infinitus sed finitum systema cæli & terræ, rerumq; in his contentarum à Deo Quid sit Mundus. & propter Deum conditum.

Cælum. 49. In quo præter quatuor simplicia corpora est quinta quædam essentia seu ipsum cælum, quod natura sui & leuitate & grauitate & generatione & corruptione & augmento & decremento vacat.

Lib. II. 50. Differentia partium cæli ita constituuntur, ut superior Differentie partiū pars ratione quidem primi motus sit polus Antarcticus, in Cæli. ferior Arcticus, dextra Oriens, sinistra Occidens, antica Septentrionalis, posterior

trio, postica meridies, longitudo deniq, distantia polorum à se inuicem: respectu verò secunda conuersionis contrario hac intelligen- da sunt modo.

51. Fertur autem ab Oriente ad Occidentem eo quòd natu- Cur mo-
rà melius sit à dextris utpote à prastantioribus partibus mo- ueatur ab
tum inchoari & continuari, idq, æquabiliter. Oriente.

52. Cælum est globosum & ratione sui totius habet unum Motus cœ-
sibiq, semper similem motum ad specierum conseruationem: ra- li duplex.
tione verò partium varias habet conuersiones ad efficiendam
rerum varietatem.

53. Eadem est autem astrorum substantia, qua & orbium Substãtia
quibus ea infixæ sine omni strepitu feruntur. stellarum.

54. Ac quo sunt propiores orbes primo mobili eò pauciores
habent motus, ideoq, primum cælum plures in se stellas conti-
net, quòd reliquis sit nobilius.

55. Terra verò sita est in medio mundi immobilis, & formæ Terra.
globosæ. Lib. III.

56. Corpora simplicia secundùm naturam cientur vel à Motus
medio ad extremum vel ab extremo ad medium rectà lineâ. simplici-

57. Nascuntur autem & intereunt elementa quog, ex ele- cium cor-
mentisq, composita. porum.

58. Est autem elementum in quod cætera corpora, in quibus Definitio
facultate inest, diuiduntur, ipsum autem in specie differentia Elementi.
diuidi non potest.

59. Suntq, nec numero nec tempore infinita, sed quatuor Numerus.
duntaxat, ignis, aër, aqua, & terra, ac generantur ex semetipsis Causa
vicissim, & alternis propter & πάλιν sive materiam pri- mutua
mam mutatis patibilium qualitatum differentijs. genera-
tionis.

60. Differunt enim elementa I. qualitibus primis: II. Differen-
perfectionibus & actionibus: III. facultatibus. tia Ele-

61. Facultates autem & tanquam anima elementorum mentorū.
sunt grauitas & leuitas, quæ vel simpliciter ita dicuntur, vel Lib. IV.
comparatione ad aliud. Faculta-
tes.

Cur quæ- 62. Proinde quòd quædam sursum ferantur, quædam deorsum sur- sum causa est in gravitate & leuitate quæ rebus naturalibus sunt ingenita: I. in aptitudine loci, ad quem unaquæq; res naturaliter fertur, tanquam ad formam & perfectionem suam.

Ignis. 63. Ex Elementis enim ignis est simpliciter leuis, quia omnia sui generis eminet: terra simpliciter grauis, quia sese cæteris
Terra. omnibus subiicit: aër autem & aqua, ratione quidem mutua
Aer. simplicem habent vel leuitatem vel grauitatem: ratione verò
Aqua. cæterorum nec grauia simpliciter nec leuia sunt.

Lib. de 64. Quicquid igitur generatur simpliciter, ex materia præ-
grener. & mageneretur necesse est, quæ actû quidem non est sed facultate.
corrupt. I.

Forma 65. Non quòd prima materia nullam haberet formam,
prima cum semper aliquo vestita sit actû, sed quòd ἀνὰ πῶς habeat
materia. alias formas suscipiendi, capax quidem omnium, nullam autem habens propriam.

Causæ cō- 66. Quòd igitur perpetua sint generationum & corruptio-
tinua ge- num vicissitudines, partim causa est primus motor, partim nos
nerationis κλῶσις cælestium orbium, partim deniq; materia ipsa, cuius
& corru- ratione generatio vnius est corruptio alterius & e contra.

ptionis. 67. Generatio verò est mutatio, quæ res tota mutatur, &
Genera- idem subiectum sensibile non manet: sicut corruptio est mutatio
tio. ab ente ad non ens.

Corru- 68. Alteratio est motus in quo eodem sensibili subiecto
ptio. manente, quæ in eo sunt affectiones mutantur, quæ vel contra-
Alteratio. ria sunt vel intermedia.

Accretio. 69. Accretio est insita magnitudinis accessio: sicut dimi-
Diminu- nutio est eiusdem insita magnitudinis decessio.

tio. 70. Fit enim augmentum & decrementum in corpore actû
Nutri- prædito secundum omnes partes accedente vel decedente nutris-
mentum. mento, quod eadem sit forma cum eo, ad quod accessit, vel à quo
decessit.

71. His igitur motibus & mutationibus, cæterisq; corporis
affectio-

affectionibus elementa sunt obnoxia, quæ dum vel mediatè, vel immediatè sese contingunt, & in se vicissim agunt ac à se patiuntur, generari ea ex sese mixtione necesse est.

72. Mixtio autem est unio mistilium alteratorum, quemadmodum mistile est quod alieno termino facile terminatur, facileq; diuiditur, & in aliud simile agit, ab eodemq; patitur.

73. Talia verò mistilia siue elementa, quæ superiorum mutationum sunt causæ, quatuor esse constat ex numero principiorum, quibus ea constituuntur, quæ quatuor itidem sunt, calidum, humidum, frigidum, siccum, ratione quorum mutua illis actio & passio inest.

74. Calidum per se congregat homogenea, per accidens segregat heterogenea: frigidum congregat homogenea & heterogenea: quemadmodum siccum suo: humidum alieno facile terminatur termino.

75. Ex hisce primis qualitatibus oriuntur secundæ, ut est grauitas deorsum: leuitas sursum mouens: durities corpus tam: qualitas cui difficulter: mollietates facile cedere faciens: lubricitas corpora leuigans: ariditas exsiccans: asperitas inæqualia: leuitas æquabilia: crassities minus coherentia: tenuitas contraria redens.

76. Quodlibet autem elementum generatur ex quolibet causa mutatione primæ materiæ, ita tamen, ut quæ unâ tantum qualitate communicant, ea facilius generentur, quæ autem utrisq; repugnant qualitatibus, ea difficilius.

77. Ex ijs nascuntur mista corpora beneficio quatuor principiorum qualitatibus, quibus tota per tota miscentur.

78. Itaq; insunt elementa rebus compositis non planè actu, nec prorsus potestate, sed quatenus actus eorum confusi mistis corporum actibus subiiciunt & exuperant ijs eorum mixtis interemptis medium quiddam ex ijs constituitur.

79. Talium corporum alia sunt perfectè, alia imperfectè mista, quæ per excellentiam Meteora dicuntur.

- Diuisio
Meteoro- 80. Eorum alia sunt ignea, alia aërea, alia aquea, pro tripli-
rum. ci aeris regione.
- Igne
Meteora. 81. Ignea sunt ex calidis exhalationibus, qui vocantur fumi ut est flamma ardens, trabes accense, caprae saltantes, ignis fatuus, & phasmata, ut sunt colores, hiatus, fouea, stella discurrentes, Cometa, & quorundam sententia, lacteus circulus.
- Flamma
ardens. 82. Flamma enim ardens fit cum exhalatio in longum & latum distenditur: cum vero in longum duntaxat porrigitur, fiunt Faces, & Caprae, atq; stella discurrentes.
- Ignis fatuus. 83. Ignis fatuus est meteorum ortum ex pingui exhalatione, qua frigidity aeris nocturni condensatur, donec incendatur, & si solitarius est, dicitur Helena: si geminus, Castor & Pollux.
- Cometa. 84. Cometa est exhalatio calida & sicca atq; copiosa, paulatim in aere vel igni accensa, ad quam semper plures fumi acculantur.
- Lacteus
circulus. 85. Lacteus vero circulus veriùs esse videtur colluentia multarum stellarum, quam coma circuli exhalatione coacta.
- Aquea
Meteora. 86. Aquea meteora fiunt ex vaporibus ut sunt: nubes, nebula, pluuia, ros, nix, grando & similia.
- Nubes. 87. Nubes est vapor humidus frigore medi aeris condensatus.
- Nebula. 88. Nebula est vapor proximum nobis aerem obscurans, nec ita humidus, ut in aquam verti, nec ita calidus ut subuehi possit, quiq; decidens in terram, serenitatem: sursum euanescent: pluuias portendit.
- Pluuia. 89. Pluuia est nubes in aquam penitus resoluta, quae si sit impetuosior, nimbus dicitur: si guttatim delabitur, & exedres nominantur.
- Ros. 90. Ros est vapor, qui per diem ascendens ob paucitatem caloris in locum pluuijs destinatum efferri non potest, sed frigore noctis refrigeratus, & tandem in infima aeris regione liquatus, deorsum fertur.

91. Pruina est vapor in ima parte aeris constrictus & in Pruina gelu concretus, priusquam in aquam se vertat.

92. Nix est nubes pluuiæ preparata, quæ tamen antequam Nix in aquam resoluitur in media aeris regione à circumstante frigore congelatur, & ventorum agitatione in floccos albicantes propter copiam spiritus, aeris, & frigoris distrahitur.

93. Grando est pluuiæ in descensu circumstantis aeris frigo. Grando re per antiperistasis conglobata & constricta.

94. Quinetiam flumina licet à multis statuatur proma- Fluminū nare ex mari: tamen probabile esse videtur quòd generentur nō ortus. solum ex aquis pluuiæ ac subterraneis: sed etiam ex aere, Lib. 2. & vapore intra terram refrigerato.

95. Mare verò licet sit receptaculum tertij elementi: tamē salsedine est salsum, partim quòd Sol calore suo dulciorem & ob id lenio- Maris rem aqua partem extenuet in vaporem, partim quòd à rebus in causa, eo & littoribus eius nascentibus afficiatur.

96. Quòd autem non augeatur fluminum influxu ratio est, Cur Mare quòd ea latissimè dispergantur in mare, ac proinde nec animad- nō augeatur influ- uertentibus hominibus exsiccentur.

97. Ventus est multitudo quadam fumose exhalationis, xu. Ventus. quæ ex terra excitata circa eandem vnà cum aere agitur.

98. Venti præcipui sunt 12. orientales, Cecias, Subsolanus, præcipuè Euræ: meridionales: Phœnix, Auster, Libonotus: Occidentales: venti. Africus, Fauonius, Corus: Septentrionales: Thrascias, Asparctias, & Boreas.

99. Terræ motus est exhalatio calida & sicca terræ visceri- Terræ motus bus inclusa, & exitum quærens, quem si ob soliditatem terræ tus. non inuenit, eam mouere solet.

100. Fit autem vel secundum latitudinem terræ, & dicitur Diuisio. tremor: vel secundum profunditatem, & dicitur tum hiatus tum pulsus.

101. Tonitru est sonus, quem exhalatio sicca intra nubes cō- Tonitru. clusa, & vi ad densiora earum latera, quæ penetrare non potest, depulsa efficit.

- Fulgur.** 101. *Fulgur est lumen spiritus in tonitruo erumpentis, qui impetuosa ad nubes illusione & extrusione violenta leuiter accenditur, & prius videtur, quam tonitru audiatur, licet simul fiant.*
- Lib. 3.** 102. *Ecnephias seu procella est spiritus densior, qui conferatim ex nubibus secer nitur, quod si fiat cum praprecipitatione vaporum & uersia dicitur, & subita vis aqua profunditur.*
- Typhon.** 103. *Typhon seu turbo atq; vortex est spiritus magno impetu ex nubibus erumpens, & in alteram nubem impingens, à cuius densitate cum repellatur in gyrum torqueri cum necesse est.*
- Turbo.** 104. *Prester siue turbo accensus est spiritus tenuior, qui dum in terras gyrandofertur, ignem concipit, & contacta inflammat.*
- Fulmen.** 105. *Fulmen est exhalatio spissior è nubibus frigore expressa, qua magno fragore nubem perrumpens in terram deuoluitur.*
- Diuisio eius.** 106. *Tria sunt autem fulminum genera, vnum vocatur ægeus, quod præ nimia sua tenuitate terebrat duntaxat & afflat, non incendit: alterum πολέος, quod propter subcrauiorem procellosi spiritus vim dissipat, ictusq; rumpit non perforat: tertium est σκνῆτος quod propter terrenam suam materiam urit I. afflando : II. comburendo : III. accendendo.*
- Lapis fulmineus.** 107. *Fit tamen interdum etiam lapis fulmineus, quorundam sententia, cum videlicet fulmen tum proprio tum Solis calore induratur in acumen quoddam eo quod siccitate superius conglutinata vapor admistus effugere nitens ad inferiora tendit, & eam partem crauiorem facit.*
- Halo.** 108. *Area siue corona siue halo est circulus in nubibus ex refractione radiorum luminosi corporis apparens circa Solem, Lunam & cetera sydera.*
- Iris.** 109. *Iris est varia colorum species refractione radiorum Solis repræ-*

li. representata in r. rulentia nube, qua in minutissimas guttas
r. soluitur.

110. $\omega\alpha\gamma\eta\lambda\iota$ & siue geminus Sol, & $\omega\alpha\rho\alpha\sigma\epsilon\lambda\lambda\upsilon\nu$ & seu $\gamma\epsilon\gamma$ Parclius.
minata Luna est imago Solis & Luna à lateribus eorum in
nube densa aquabili, quiescente, & aquosa, quam refractione ra-
diorum Solis & Lunæ exprimit.

111. $\rho\epsilon\beta\delta\alpha\iota$ seu virga sunt linea recta ex refractione ra- Virga.
diorum Solis in nube in aquabili, in qua colores tantum Solis
cerni possunt.

112. Possunt autem in visceribus quoq; terra ex his exhalati-
onibus corpora agigni.

113. Nam $\tau\alpha\delta\gamma\upsilon\tau\alpha$ siue fossilia fiunt ex siccis exhalationibus. Fossilia.
bus, ut est lapis, minium, sulphur, sal, cinabaris & similia:
 $\tau\alpha\delta\epsilon\mu\epsilon\tau\alpha\delta\epsilon\upsilon\tau\alpha$ siue metalla fiunt ex humidis exhalationibus. Metalla.
bus si materia concreseat, eiq; quippiam terra purioris ita ad-
misceatur, ut indurescat.

114. Hec secundum Planetarum numerum septem nume- Numerus
rantur, Solis aurum, Luna argentum: Veneris as: Iouis stan- metallo-
num: Saturni plumbum: Martis ferrum: argentum viuum rum.
Mercurij: & diuiduntur in $\kappa\upsilon\tau\alpha$ seu fusilia & $\epsilon\lambda\alpha\tau\alpha$ siue du-
ctilia.

115. Hec omnia fiunt in elementis ratione primarum quali- Lib. 4.
tatum quæ sunt quatuor, duæ agentes calidum & frigidum: &
duæ patientes siccum & humidum.

116. Primum igitur ab his fit simplex generatio, cui con-
trarius est interitus, qui est putrefactio.

117. Putrefactio autem est corruptio caloris innati per ex- Putrefa-
ternum & aduentitium in humido proueniens. ctio.

118. In rebus verò mistis efficitur etiam concoctio, & eius
species, maturitas, elixatio, assatio: & inconcoctio cum suis
speciebus, cruditas, semielixatione, & semiinsulatione,
quibus coheret duri quoque mollis, resiccationis, humectati-
onis,

tionis, concretionis & densationis explanatio.

- Coctio.** 119. *Concoctio igitur est perfectio, qua naturale calidum absoluit imperfecta corpora, quae sicco humidoq. constāt: quemadmodum vice versa inconcoctio est imperfectio ob defectum natiui caloris proueniens.*
- Maturatio.** 120. *Maturatio est concoctio alimenti eius, quod in arborum fructibus inest: eius verò contraria cruditas est incōcoctio fructus alimenti ob defectum caloris innati proueniens.*
- Elixatio.** 121. *Elixatio est concoctio indeterminata rei quae in humido est facta à calore humido: mollior verò seu non plena elixatio est inconcoctio crudi succi propter caloris, qui in circumfuso humore inest, penuriam.*
- Affatio.** 122. *Affatio est à calore arido alienoq. facta concoctio: semiaffatio verò est imperfecta affatio propter penuriam caloris.*
- Durum.** 123. *Durum est quod secundum planitiem compressum in se non cedit: eius contrarium molle est quod pressum facile cedit integra manente superficie.*
- Resiccatio.** 124. *Resiccatio est eorum quae vel calescunt vel frigescent, idq. fit calore vel externo vel interno, qui humorem secum exprimit: humectatio verò fit uno quidem modo, cum quid in aquam vertitur: altero, cum id quod concretum est, liquatur.*
- Humectatio.**
- Concretio.** 125. *Concretio est eorum, quae sunt vel aqua, vel mista ex aqua & terra, fitq. vel frigore vel arido calore, vel partim igni & calore, partim frigore: densatio vero fit, quando abeunte humido id, quod siccum est, coit.*
- Densatio.**
- Lib. de Anima.** 126. *Post res naturales sequuntur deinceps ea, quae non modo sunt naturalia, sed etiam animata, siue in quibus est anima.*
- Definitio anima.** 127. *Est autem anima $\sigma\psi\chi\eta\lambda\omicron\gamma\alpha$, siue actus primus corporis Physici Organici.*
128. *Facultates eius sunt nutriend, sentiens, loco mouens & intelligens.*
- Nutritio.** 129. *Nutriend est anima vis, quae alimento, quod facultate est corpus*

est corpus animatum, conseruare potest corpus, si conuertat nutrimentum in corpus actu animatum.

130. Ad hanc pertinet generans quoq; facultas qua ad Generationem perpetuam specierum conseruationem simile procreat ei quod ua-
nuitur.

131. Sentiens est qua facultate sensilia fiunt actu sensilia. Sensitiua.

132. Sensus autem sunt duplices externi & interni: ac ex-
terni quidem V. numerantur, Visus, Auditus, Olfactus, Gustus diuisio.
& Tactus.

133. Visus est qui facultate aspectabile efficit actu aspecta-
bile, cuius instrumentum est pupilla oculi, medium diaphanum
seu perspicuum, obiectum color, lux & alia quadam.

134. Lux est actus perspicui, quatenus perspicuum: color
verò est mouens actu, perspicuum quatenus perspicuum, & spe-
cies eius sunt 7. duo extremi, albus & niger: 5. intermedij fla-
uus, puniceus, purpureus, viridis & ceruleus.

135. Auditus est sensus qui sonos percipit per aerem & a-
quam, cuius organum generale est auris: speciale aer quidam
membranis aurium inclusus, medium to diaphanum seu aer vel
aqua, obiectum sonus, siue qualitas ex collisione duorum cor-
porum solidorum in aere excitata.

136. Odoratus est sensus quo odores per aquam & aera per-
cipimus, cuius organum est membrana quadam mollis & alba
in suprema angustaq; narium parte: medium diaphanum siue aer
& aqua à sicco & sapido imbuta: obiectum odor siue affectio Odor.
quadam sicci sapidi in humido.

137. Gustus est sensus, quo sapores percipimus, cuius me-
dium est internum organum lingua: obiectum sapor, qui est af-
fectio quadam sicci in humido per calorem generata, que gu-
stum de potentia in actum traducit.

138. Tactus est sensus, quo corporis, quatenus corpus est,
differentias siue elementorum qualitates percipimus, cuius me-
dium externum est cutis: internum nervi, & quicquid est ner-
uorum.

D uosum:

nosum: obiecta quàm prima tam secunda qualitates: organum in toto corpore.

Communia obiecta sensuum. 159. Horum omnium sensuum communia sunt obiecta s. motus, quies, figura, magnitudo & numerus.

Lib. 3. 140. Sensus verò interiores sunt tres, sensus communis, phantasia & memoria.

Sensus communis. 141. Sensus communis est locus ad quem omnia, quae exteriores sensus percipiunt, afferuntur, ubi à sentiente anima vidjudicantur: cuius sensus communis organum est cerebrum, quod sua quidem natura videtur non sentire sed tantum sensuum sensiones percipere.

Phantasia. 142. Phantasia seu imaginatio est, quae species à sensibus perceptas etiam absentes perspicit, earumque imagines retinet.

Memoria. 143. Memoria est interna animae sentientis facultas conceptarum rerum imagines conseruans & ex praterito tempore prompte reuocans, quae cum reminiscencia nequaquam est idem.

Recordatio. 144. Est enim recordatio ratiocinatio quaedam, quae ex prioribus & notis ad posteriora & minùs nota progredimur, eorumque notitiam inuestigamus.

145. Ex quibus patet recordationem in rationalia duntaxat animalia cadere posse: memoriam verò in bruta quoque.

Intelligens mens. 146. Tertia facultas animae est mens seu intelligentia, cuius organum nullum: obiectum autem est intelligibile, quod vel caret omni materia, estque vnde actu: vel cum materia connexum, idque consideratur vel ex θεωρητικῆς Physicè, vel ex ἀποδεικτικῆς Mathematicè, vel ut ἀπλῶς οὖν Metaphysicè.

Patibilis mens. 147. Mens primum alia est patibilis, quae cum inferioribus animae gradibus coniuncta interit: alia agens cuius operationes sunt tres apprehensio simplicium, compositio & diuisio rerum intelligentiā comprehensarum, & denique διαγωγή siue discursus atque ratiocinatio.

148. Appre-

148. *Apprehensio simplicium est cum species apprehenduntur absq. affirmatione & negatione, in qua cognitione varietas duntaxat est, nulla veritas aut falsitas.* Apprehensio simplicium.

149. *Compositio & diuisio est cum de simplicibus aliquid affirmatur aut negatur, partim componendo, partim diuidendo.* Compositio & diuisio.

150. *Discursus est qui diuersas res inter se confert, & quid verum aut falsum sit ratiocinando colligit.* Discursus.

151. *Agens intellectus alius est theoreticus cuius finis est verum aut falsum: alius practicus cuius finis est bonum prosequendum, & malum fugiendum.* Theoreticus intellectus. Practicus.

152. *Quarta facultas animæ est ea, quæ animal de loco ad locum mouetur.* Locomotiva.

153. *Mouet autem loco ipse appetitus, qui si coniungatur cum ratione: voluntatem constituit motricem: si cum phantasia, gignit cupiditatem.* Appetitus mouens loco.

154. *Tria igitur sunt in motu animalium necessaria: I. In motum quod est animal: II. mouens quod vel est immobile, bonum videlicet ipsum, siue sit verum siue apparens: vel mobile ut est appetitus, qui & mouet spiritus animales, & à bono quod expetit mouetur: III. quod mouetur est organum in quo duo sint immobilia necesse est vnum internum videlicet flexura cuiusq. membri: alterum externum cui animal innititur.* Tria necessaria.

155. *Breuius motus animalium ita fit, ut bonum ipsum sensibus perceptum moueat appetitum, appetitus spiritus animales, hi nervos, nervi musculos, illi compagem ciant ossium quibus motis vel totum vel pars moueatur oportet.* Modus motus animalium.

156. *Cum verò nec mouentur actu nec sentiunt animalia: tunc priuatio sentiendi somnus, habitus verò vigilia nominatur, quæ nec corporis nec animæ sunt affectiones propriæ sed utriusq. communes.*

Somnus. 157. Est igitur somnus quies animalium facultatum ab utili humore cerebrum madefaciente proveniens.

Somnium. 158. Somnium verò est visum ex sensuum reliquijs ortum dormientibus animalibus occurrens quatenus dormiunt.

159. Hæc aut sunt signa eorum quæ in corporibus eueniunt aut causæ actionum vniuscuiusq; aut fortuita, aut deniq; diuina vel demoniaca.

Causa
Physica. 160. Quòd autem quadam animalium sint longioris, quædam breuioris vitæ, id fit ratione radicalis humidi, quod si citò à calido absumatur, vitæ brevis: si benè temperetur eo, vitæ longa (physicè loquendo) efficitur: id quod etiam de iuuentute & senectute, atq; adeò de vitæ & morte iudicari debet.

senectutis. 161. Vt verò hæc tota Physices doctrina perfectior esset: historias animalium Aristoteles libris X. partes IV. generationem V. comprehendit non indignis octoginta talentis quæ Alexander Magnus in eos contulit.

METAPHYSICA.

Lib. 1.

Ostenditur an Metaphysica. 1. Metaphysica est scientia contemplatiua entis, quatenus ens, & affectionum, quæ ei per se insunt.

2. Scire autem omnes homines naturâ desiderant, & ad consistit, quid, cognitionis atq; doctrinæ cupiditatem innato quodam impetu qualis & trahuntur atq; ducuntur, quippe in qua excellere pulchrum quare sit. putant; labi verò & malum & turpe iudicant.

Naturalis amor sciendi. 3. Propterea enim cum alios sensus amamus, tum in primis aspectum, quòd ad comparandam rerum cognitionem per se plus, quàm ceteri, ponderis habeat.

Amor sensuum. 4. Quibus sensibus quamuis & reliqua polleant animantia brutâ, idq; multo, quàm homines, magis: diuersam tamen ab istis inferioremq; cognoscendi rationem obtinent.

Differentia cognitionis humane & brutæ. 5. Nam eorum quidem solis quadam sensibus, quadam memoria, quadam prudentiâ, quadam deniq; veluti disciplinâ quadam sunt cognitionis participia: genus verò humanum vis

nit ratione, experientia & arte.

6. Hac autem in hominibus ita fuit, ut quemadmodum Experientia crebrior eiusdem rei memoria perficit unius experientia vim: ita frequens experientia gignat artem.

7. Quæ licet superetur ab experientia respectu actionis: tamen ratione cognitionis est superior, ex qua homines iudicantur sapientes magis, quam ex actione.

8. Inter artes autem & scientias Theoretica practicis excellunt, eo quod maiore constant cognitione, diuturnioresq; cum tempore tum labore inuenta sunt.

9. Ex quibus colligi potest Metaphysicam versari circa primas rerum causas, primaq; principia.

10. Eius enim est requisitum 1. scire: 2. posse docere: 3. res omnes vniuersaliter: 4. difficiles: 5. contemplatiuas: 6. reliquis præstantiores & dominantes: 7. non solum quod sint, sed etiam cur sint.

11. In causis autem enumerandis & statuendis veteres Philosophi varijs errarunt modis, cum generaliter nec plures sint, nec pauciores, quam quatuor numero, videlicet materia, forma, efficiens & finis.

12. Et si autem prima principia quodammodo nobis naturaliter nota sint: interim tamen non parua est difficultas cognoscendi veritatem, idq; fit in immaterialibus quidem rebus uestiganda ex parte intellectus nostri: in materialibus autem ex parte ipsarum.

13. Impossibile est enim nos in hac vita substantias separatim essentialiter cognoscere, cum intellectus mentis nostræ sic habeat sese ad ea, quæ naturæ sunt omnium manifestissima, quemadmodum OCULI VESPERTILIONVM ad lumen diurnum.

14. Quod verò sit aliquod primum omnium rerum principium, patet ex eo, quod nec possit dari progressus in infinitum in ullis causis, nec queant in finitæ eiusdem rei esse causæ, nisi in acciden-

Ars.

Collatio
artis &
experien-
tia.

c. 3. 4. & c.

c. 1.

Lib. 2. de
modo in-
uestiganda
veritatis.

Imbecillitas
mentis
in diuinis.

c. 2.

Esse vnum
primum
principium.

cidentaliter ordinatis & sibi inuicem succedentibus.

- c. 3. 15. Sed in cognoscendis & hisce rebus & alijs omnibus quæ
Impedimē admodum plurimum discentes consuetudo & naturalis incli-
ta & ad- natio impedit: ita mirificè iuuat Dialectica siue sciendi modus,
iumenta & conueniens tractatio scientiarum, in quibus oportet certitu-
doctrina. dinem inuestigari secundum naturam subiectæ materiæ.
- c. 1. 16. Quoniam verò nemo feliciter ligaturam aliquam solu-
Lib. 3. de uet, nisi prius nodū eius sciat, & haud facile quis ad metā per-
15. quæstio ueniet, nisi prius itineri suo scopum præfigat, ad quem perueniē-
nibus ar- dū sibi sit, idcirco non inconueniens fuerit præcipuas huius sciē-
duis. tia dubitationes breuiter in primis & proponere & dissoluere.
- c. 2. 17. Est igitur Metaphysici munus considerare 1. causas om-
Quæ sint nes: 2. principia eaq; cum substantiarum tum scientiarum: 3.
considerā- substantias omnes quatenus sunt substantiæ: 4. propria sub-
da Meta- stantiarum accidentia.
physico.
18. Præter sensiles substantias, aliæ separata, quæ sint idea,
non existunt.
19. Sed neq; magnitudines neq; numeri, nec deniq; reliquæ
Mathematica entia sunt in substantiarum colonijs censenda.
- c. 3. 20. Verū tam materia & forma ex quibus tanquam
partibus res naturales componuntur: quàm genus & differen-
tia, ex quibus tanquam prædicatus essentialibus res constituū-
tur principiorum nomen merentur.
21. Magis tamen uniuersalia magis etiam sunt principia
in genere causæ materialis: minùs autem uniuersalia in genere
causæ formalis.
- a. 4. 22. Præter causam verò materiale alia causa per se siue
essentialis rerum naturalium non est, quæ uidelicet extra sin-
gularia existeret.
23. Quid sit substantia materialis, si conferatur cum ijs,
quibus primò conuenit, ut humanitas cum homine comuni-
re ipsa substantia, cuius est quidditas, non differt, nisi solo co-
cipiendi ac significandi modo: si verò comparetur cum ijs, qui-
bus se-

cundaria ratione siue mediata conuenit, ut humanitas cum Socrate, tum aliud est à substantia, cuius ipsa est quidditas.

24. Principia interna uidelicet materia & forma non sunt eadem numero comparatione diuersorum, sed eadem specie, aut genere, aut analogia, iuxta identitatem eorū, quæ illis constant.

25. Verū quoniam multa possunt effici ab eodem agente numero & propter eundem numero finem: imò verò cum omnia, quæ fiunt, sint effecta primi agentis ac supremi finis idcirco extrinseca principia uidelicet efficiens & finis numero possunt esse.

26. Rerum autem corruptibilium & incorruptibilium eternum atq; primarium quidem principium est unum & idem nempe Deus Opt. Max. interna verò principia non sunt eadem nisi secundum analogiam, ita ut incorruptibilium principia sint corruptionis expertia, corruptibilium verò corruptibilia non quidem per se, sed per accidens.

27. Ens & unum si accipiantur pro primo simplicissimo, ac independente uno ac ente, quod est Deus Opt. Max. non est substantia rerum omnium, sed causa exemplaris & efficiens: si sumantur transcendentem pro indiuisa rerum omnium essentia, tum erit substantia rerum omnium, sed non separata à singularibus: si deniq; usurpetur ens quidem pro quantitate continua, quæ quidem est immediate una unitate numerali: unum verò pro unitate numerali: tum neutrum est substantia rerum, sed potius ambo corporeis substantiis accident.

28. Principia rerum sunt actu & non potentia excepta materia, quæ cum potentia sit, reducitur ad actum per ens actum: tum verò principia ut uniuersalia sunt, non sunt principia, sed quatenus singularia, in quibus omnis actio versatur.

29. Quatuor sunt autem præcipue, quæ ad cuiusq; scientiæ constitutionem pertinere videtur, nempe subiectum, subiecti partes, propria passionibus, ac deniq; principia.

30. Principio igitur subiectum Philosophiæ primæ est ens ita

c. 6.

Lib. 5. de
subiecto,

partibus,
affectionibus & prin-

cipijs Me-
taphysicæ.

prima Phi-
lofophia. ut fua latitudine Deum & creaturas compre- hendat.

31. Quod quamvis ita fe habeat. inde tamen non fequitur reliquas fcientias fubalternari Metaphyfica faltem fubalter- natione totali, nifi fecundum quid & improprie.

c. 2.
Partes en- tis. 32. Quod fecundum attinet: partes entis funt ipfa decem fuma rerum genera, de quibus principaliter tractare Meta- phyfici munus eſt, ita tamen ut magis fubſtantias, quàm acci- dentia confideret.

Paſſiones
entis. 33. Vera autem paſſiones ſive ultima differentia entis funt unum, aliquid, res, verum, & bonum: quæ & Transcendentia nuncupantur, & inter quæ ratione quidem rerum nullus eſt or- do, ſed intellectus reſpectu.

34. Hæc cum τῷ εἶναι ſive realiter conveniant, & τῷ λόγῳ duntaxat ſive ratione differant: huiusce primæ Philoſophiæ ſue- rit & de his & de reliquis omnibus ad has entis paſſiones per- tinentibus diſputare.

c. 3.
Principia. 35. Quod poſtremum ſpectat requiſitum: non minùs etiam axiomata & communia ſcientiarum principia conſiderare de- bet Metaphyſicus, quàm ſuperiora.

c. 4. 36. Inter omnia verò principia hoc eſt & ordine primum & robore firmiſſimum: Fieri non poſſe, ut idem ſimul inſit & non inſit.

37. Quod abſolutè quidem non, ſed elenchiçè poteſt demon- ſtrari ratione hominum redarguendo videlicet negantes cogni- tione ſenſitiva.

c. 5. 38. Ex quo ſequitur primum quòd impoſſibile ſit duo con- traria ſimul eſſe vera, aut inter ea medium dari: deinde quòd non omne apparens ſit verum: præterea quòd non omnia ſint vera nec omnia falſa: tum deniq; quòd nec omnia quieſcant nec omnia moveantur, ſed quòd quedam nunquam moveantur, qua- lis eſt Deus: quedam ſemper moveantur, quale eſt cælum: qua- dam aliquando moveantur, aliquando quieſcant, quales ſunt res naturales.

39. Principium dicitur VII. modis: 1. magnitudinis siue c. 1.
motus: 2. id unde actio commodè inchoatur: 3. pars primò exis- Principiū.
tens: 4. efficiens naturaliter: 5. efficiens electione: 6. efficiens Lib. 5. de
arte: 7. principium cognoscendi. distinctio-

40. Hi & reliqui omnes modi reducuntur ad hanc genera-
lem principiorum definitionem, qua dicitur principium esse id, nibus ter-
unde aliquid primum aut est, aut fit, aut cognoscitur. minorum
Metaphy-
sicorum.

41. Causa dicitur 1. ut materia: 2. ut forma: 3. ut efficiēs: c. 2.
4. ut finis: & diuiditur 1. in priorem & posteriorem: 2. in per Causa.
se, & per accidens: 3. in complexam & incomplexam: & utraq;
harum in causam potentia, & actu.

42. Elementum est 1. vocum literatarum: 2. rerum natu- c. 3.
ralium: 3. demonstrationum Mathematicarum. Elementū

43. Natura dicitur 1. generatio viventium: 2. pars que c. 4.
prima in viventibus generatur: 3. internum principium cuiusq; Natura.
rei naturalis: 4. materia prima: 5. forma substantialis: 6. qua-
libet substantia habens modum formæ.

44. Necessarium dicitur 1. sine quo res vivere aut esse non c. 5.
potest: 2. sine quo nec bonum comparari aut conservari, nec ma- Necessa-
lum abici aut vitari potest: 3. quod est violentum: 4. quod rium.
aliter se habere nequit.

45. Vnum consideratur vel realiter, vel logicè, & hoc mo- c. 6.
do consideratum dicitur 1. numero: 2. specie: 3. genere: 4. ana- Vnum.
logia.

46. Realiter sumptum dicitur, vel per se, vel per accidens:
& per se quidem dicitur indiuisione 1. continui: 2. formæ:
3. materiæ: 4. rationis siue rei: 5. definitionis: per se verò 1. sub-
iectum & accidens: 2. duo accidentia respectu vnius subiecti:
3. duo subiecta ratione vnius accidentis.

47. Plura quoq; dicuntur totidem modis quot vnum, pro Plura.
pterea quod quot modis dicitur vnum oppositorum, tot modis
dicitur & alterum.

c. 7.
Ens. 48. Ens aliud est per se, aliud per accidens, & per se quidem dicitur 1. substantia: 2. qualitas: 3. quantitas: 4. relatio: 5. actio: 6. passio: 7. existentia in loco: 8. existentia in tempore, quæ sunt velentia actu velentia potentia, quibusq; modis entis & situs & habitus adiungi possunt: per accidens verò dicitur 1. cum accidens de accidente: 2. cum accidens de subiecto: 3. cum subiectum de accidente prædicatur.

c. 8.
Substantia. 49. Substantia dicitur 1. de primis substantijs, ysg; sensibilibus: 2. de formis: 3. de essentia rerum, quæ definitione solet explicari.

c. 9.
Idem. 50. Idem vel est per se, vel per accidens, idq; 1. cum accidens de accidente: 2. cum accidens de subiecto: 3. cum subiectum de accidente: 4. cum simplex prædicatum de composito subiecto: 5. cum compositum subiectum de simplici prædicato dicitur.

Diversa. 51. Diversa sunt 1. specie: 2. numero siue materia: 3. definitione & ratione substantia quantumlibet ea sit generica.

Differentia. 52. Differentia dicuntur 1. quæ licet eadem sint genere, numero, specie: tamen in aliquo sunt diuersa: 2. quæ ita sunt genere diuersa, ut in eis nec analogica quidem conuenientia cernatur: 3. quæ sunt eiusdem generis differentia: 4. quæcunq; in essentia habent aliquam diuersitatem.

Similia & dissimilia. 53. Similia & dissimilia dicuntur 1. quæ idem passa sunt: 2. quæ sunt plura eadem, quàm diuersa: 3. quorum qualitas est eadem: 4. quæ pluribus contrarijs, ysdemq; alterantibus prædita sunt.

c. 10.
Opposita. 54. Opposita dicuntur 1. contrariè: 2. contradictoriè: 3. re-latiuè: 4. priuatiuè.

Contraria per se. 55. Contraria sunt vel per se vel per aliud, & per se quidem 1. quæ cum genere differant, simul eidem inesse nequeunt: 2. quæ sub eodem genere: 3. quæ in eodem susceptiuo: 4. quæ inter ea, quæ cadunt sub potentiam: 5. quæ aut genere, aut specie, aut simpliciter PLVRIMVM DIFFERVNT.

56. Contra

56. *Contraria per accidens sunt* 1. in quibus sunt contraria *Cōtraria*
2. quæ habent peculiare propensiones ad suscipienda contraria: per acci-
3. quæ contrarijs aut afficiunt aut afficiuntur, aut afficere aut
affici possunt. 4. quæ sunt contrariorum abiectiones aut acce-
ptiones: 5. quæ sunt contrariorum habitus.

57. *Diuerſa specie dicuntur* 1. quæ genere quidem conue- *Diuerſa*
niunt, sed interim non subalternantur: 2. quæ ita conueniunt specie,
genere, ut sint eiusdem diuisionis membra per differētijs oppo-
ſitas: 3. quæ habent aliquam contrarietatem essentia, licet gene-
re non conueniant: 4. quæ sunt contraria & in primis per se.

58. *Prius & posterius dicitur vel ratione alicuius primi,* c. 11.
quod principium sit in certo aliquo rerū genere, vel quod illi pro- *Prius &*
pinquius est, idq. 1. loco: 2. tempore: 3. motu: 4. potestate: 5. ordi- *posterius.*
ne: vel respectu cognitionis, idq. aut ratione aut sensu: vel deniq.
natura idq. 1. quæ non simul tolluntur cum alijs, sed cū ijs cetera:
2. quoad substantiam & accidens: 3. quoad potetiam & actum.

59. *Quemadmodum autem potentia dicitur* 1. principium c. 12.
mouendi: 2. quo quid mouetur. 3. quo bene possumus operari: *Potentia.*
4. virtus qua corrumptentibus resistitur: ita *POTENS* dici- *Potens.*
tur 1. quod in se habet principium mouendi: 2. quo possit moue-
ri: 3. quod non habeat principium per quod corrumpatur:
4. quod habeat principium bene operandi aut patiendi.

60. *Quantum vel est per se vel per accidens, & per se qui-* c. 13.
dem dicitur 1. quod secundū essentiam est quantum: 2. quod est *Quantum*
passio substantialiter consequens quantum: per accidens verò
dicitur 1. quod est in subiecto quanto: 2. quod habet continui-
tatem & diuisionem.

61. *Quale dicitur* 1. substantialis differentia: 2. omne illud c. 14.
accidentarium, quod Mathematica reddit qualia: 3. omnis pas- *Quale.*
ſio alterationum: 4. habitus & dispositio.

62. *Ad aliquid dicitur vel per se vel per accidens, & per* c. 15.
se quidem: 1. κατὰ τὴν οὐσίαν πρὸς τὴν οὐσίαν, siue secundū ex- *Ad ali-*
cedens quid.

cedens & excessum: 2. natura & potentia & actus & habitus sue secundum agens & patiens: 3. natura & mensura & mensuratum: 4. quae referuntur per sua genera: 5. quae referuntur per sua concreta: per accidens verò dicitur 1. subiectum ratione accidentis: 2. unum accidens ratione alterius accidentis.

c. 16. 63. Perfectum dicitur vel secundum se, vel secundum aliud: Perfectū. & quidem secundum se 1. quantitate cui nulla particula deest: 2. virtute: 3. finis consecutione: secundum aliud verò 1. quod perfectè producit aliquod: 2. quod perfectè imitatur: 3. quod perfectè habet aliquid: 4. quod perfectè repraesentat.

c. 17. 64. Terminus dicitur 1. vniuscuiusq; ultimum: 2. magnitudinis ultimum: 3. forma magnitudinis: 4. ultimum motus & actionis: 5. causa finalis: 6. essentia rei quatenus quidditativa definitione explicatur.

c. 18. 65. Secundum quod dicitur 1. quatenus accommodatur forma: 2. quatenus primo propriae materiae susceptio naturali: Secundum quod. 3. quatenus cuiq; causa: 4. quatenus certum situm designant.

Secundum se. 66. Secundum verò se dicitur 1. quatenus accommodatur definitioni: 2. parti definitionis: 3. quod conuenit ex se, non ex alia causa: 4. quod sine consocio est: 5. cum quid in seipso aut in aliqua sui parte suscepit.

c. 19. 67. Dispositio dicitur ordo 1. loci: 2. virtutis: 3. forma seu Dispositio figura respectu.

c. 20. 68. Habitus dicitur 1. pro ipso actu habendi aliquid: 2. pro Habitus. dispositione: 3. pro quauis parte dispositionis.

c. 21. 69. Passio dicitur 1. qualitas alternans: 2. motus alternationis: 3. nociua alteratio: 4. magna calamitas aut prosperitas.

c. 22. 70. Priuatio dicitur 1. cum res inepta rem aptam non habet: 2. quod secundum genus aptum est habere, licet non habeat: 3. quod conuenienti tempore non habet: 4. à quo aliquid per vim aufertur.

71. Negatio dicitur 1. priuatio: 2. si quid defectiue habeat: 3. si quid parum habeat: 4. si quid non facile aut non bene.

72. Habere dicitur 1. quod alteri dominatur: 2. cum agens habetur à patiente & materia à forma: 3. continens: 4. prohibens.

73. Ex aliquo esse significat 1. ut ex materia: 2. ut ex toto aliquo, & primo mouente: 3. ut ex composito: 4. ut species ex tota parte subiecta speciei.

74. Pars significat 1. integram: 2. subiectiuam: 3. essentialem Physicam: 4. essentialem Metaphysicam.

75. Totum aliud est vniuersale, aliud ex pluribus coniunctum, & hoc aliud integrale, aliud essentiali Physicum, aliud essentiali Metaphysicum.

76. Mutilum ut aliquid sit requiritur 1. ut sit diuisibile in partes: 2. ut totum adhuc respectu mutilaminis censi possit: 3. ut partes habeant naturalem ordinem in toto: 4. ut sit continuum.

77. Genus dicitur 1. generatio continua: 2. principium generis: 3. subiectum genus: 4. predicabile siue vniuersale.

78. Diuersa genere sunt 1. quorum materia diuersa est: 2. quæ diuersis categoriis continentur.

79. Falsum dicitur 1. re, idq. aut de eo, quod non est, sed esse dicitur, vel cum reditione ad verum, vel sine reditione: aut principaliter de eo, quod ratione sui est aliquid non tamen est illud, quod apparet. 2. de definitione: 3. de homine.

80. Accidens dicitur 1. quod contingit alicui inesse: 2. quod per se quidem alicui conuenit, sed non est substantia eius.

81. Tria sunt autem duntaxat genera scientiarum speculatiuarum, videlicet Mathematica, Physica & Metaphysica, quæ Theologia quoq. nuncupatur, quod partim circa separatas substantias partim vero circa essentiam diuinam versetur.

82. Et si verò cetera quoque scientie considerant particulariter ens, quo ad proprium genus & propriam differentiam: tamen id faciunt auxilio prima Philosophia, cuius solius est considerare τὸ τί ἦν εἶναι, seu quidditatem rerum, quoad predicata communissima & vniuersalia.

c. 2. 83. Accidentium nulla est scientia, nisi quod ad rationem communem, propterea quod accidentia nec semper nec ut plurimum sunt, sed ὅτε μὴ ὄντ, siue non enti valde propinqua.

c. 3. 84. Principia & causa sunt tales ut oriantur & occidant sine generatione & corruptione.

Lib. 8. de primo en- 85. Quaecumque autem eueniunt à proximis causis aut necessario aut contingenter eueniunt.

te. c. 1. 86. Substantia reliquis entibus prior est natura, tempore, cognitione & definitione.

c. 2. 87. Quoniam verò substantia dicitur 1. τὸ τί ἦν εἶναι, siue quidditas rerum: 2. subiectum siue substantia prima, & haec vel ut materia, vel ut forma, vel ut ex his composita: dicendum de ijs ordine.

c. 4. 5. 88. Ac principio quidem illa quidditas rerum siue essentia qua definitione explicatur, primo ac simpliciter ipsis substantijs competit: secundario verò & κατὰ τὸ ἀκτὴν accidentibus quoque tribui potest.

c. 6. 89. Sed τὸ τί ἦν εἶναι seu quidditas κατὰ τὸ ἐκασον seu vnum quodque rerum idem sunt in ijs duntaxat quae per se dicuntur, non autem in ijs, quae per accidens.

c. 7. 90. Sensibiles autem substantiae nequaquam generantur ab ideis, ut Plato dixisse videtur, sed à similaribus & indiuiduis.

c. 8. 9. 91. Impossibile est etiam in materia praexistere formam generandam vel eius partem, ut cooperetur agenti ad sui productionem, sed agens naturale disponit materiam, & educit formam de potentia materiae.

c. 10. 11. 92. Cumque definitio omnis sit λόγος, inuestigeturque compositione

sitione & diuisione, quæ sine partibus esse nequeunt: eam certè partibus carere verisimile non fit.

93. Partes igitur definiti siue speciei sunt priores toto: sed partes materiae comparatæ quidem toti sunt posteriores: sed quatenus principium prius est principiato, sunt priores toto.

94. Ille verò partes sunt genus & differentia, quæ cum non distinguantur realiter, ex ijs sit vnum per se: sed ex subiecto & accidente nequaquam sit vnum, cum ea realiter distinguantur, & neutrum eorum sit in pura potentia. c. 12. Partes de finitionis.

95. Nullum autem vniuersalium, aut eorum quæ vniuersaliter prædicantur, significat totū & siue hoc aliquid, sed quale, ac proinde nullæ ideæ possunt esse separabiles substantiæ. c. 13. 14.

96. Singularium siue corruptibilium siue incorruptibilium proprie nec definitio nec demonstratio potest esse. c. 15.

97. Quidditas autem est principium & causa, sed non materialis, verum formalis. c. 16.

98. Explicata breuiter illa substantia specie, quæ quidditas dicitur, quæq; definitione comprehenditur, sequitur ut de sensibilibus siue compositis quoq; substantiis agatur, quæ constant ex materia & forma, tanquam principijs intrinsecis, quorum hoc actū, illud verò potentia est. c. 1. 2. Lib. 8. de materia & forma principijs constituē

99. Nomen autem speciei in substantiis compositis non formatam duntaxat, sed etiam compositum significat, hocq; prius quam illud. c. 3.

100. Ac forma quidem rei sensibilis non est tota essentia eius, sed tantum pars, præter partes materiae aliquid existens, & per se nec generabilis, nec corruptibilis, sed per accidens tantum. c. 3.

101. Rerum verò corruptibilium formæ materiales à materia non sunt separabiles sed immaterialis duntaxat, qualis est anima intellectiua siue rationalis. Forma materialis & immaterialis.

102. Ac licet formæ rerum non sint numeri: tamen assimulantur Quomodo

formantur quodammodo numeris, quatenus videlicet indiuisibiles
meris si- & cum intensiois tum remissionis expertes sunt.

miles.
c. 4. 103. Materia verò prima rerum omnium generabilium
& corruptibilium est eadem: sed secundaria non est, verum di-
uerfarum diuersa.

Causa di- 104. Sed multitudo diuersitasq; rerum tam varia, proue-
uerſitatis nit, partim ab agente, partim verò ex diuersitate formarum
rerum. specificarum.

105. Quemadmodum autem accidentia priuatiua non ha-
bent materiam, quæ sit ens in pura potentia, sed materia eorum
est substantia: sic nec accidentia positiua habent materiam ex
qua, cum nec generentur, nec corrumpantur per se, sed per acci-
dens.

c. 5. 106. Eorum contrariorum, quorum cum unum est in actu,
alterum in potentia, & vicissim, materia indifferenter se habet
ad contraria, sine ordine prioris aut posterioris: in ijs verò,

c. 6. quorum unum præsupponit alterum præcessisse in materia: tunc
uomodo prius respicit materia habitum, quàm priuationem.

efinitio 107. Definitio verò licet sit ex partibus composita: tamen
na. significat unum per se, propterea quod una quidem partium
ib. 9. de eius potentiâ, alia verò actu sit.

ente per 108. Cum potentia & actus non possint idem esse: diuisio en-
potetiam tis in actum & potentiam facta videtur realis esse.

& actum 109. Diuiditur autem potentia primum in actiuam & pas-
diuiso. suam: deinde in rationalem & irrationalem, quarum prioris due
c. 1. 2. sunt species intellectus & voluntas.

actiua & 110. Hæ potentie rationales possunt agere in opposita eodem
passiua. tempore & respectu eiusdem, sed irrationales non.

Rationa- 111. Ex quibus patet Megaricos errasse, qui statuerunt nul-
lis & irra- lum inter potentiam & actum discrimen esse.

lialis. 112. Quin etiam potest quoddam inueniri possibile, quod

c. 3. nec est nec futurum est.

c. 4.

113. Cumq;

113. Cumq̃ potentiarum alia natura nobis insint, alia consuetudine, alia doctrina: in potentijs acquisitiuis actus prior est & acquire tempore quàm potentia, in passiuis verò non item.

114. Omne etiam secundum rationem potens, necesse est, ut cum appetat id, cuius potentiam habet, & uti habet, hoc faciat.

115. Quemadmodum igitur potestate est illud quod est, vel quod quamuis non sit, possit tamen esse: ita actu est, veluti verbi gratia, edificans ad edificatum, vigilans ad dormiens & similia.

116. Actus prior est quàm potentia *ἡ ἀρχὴ τοῦ ἐργαζομένου* siue ratione essentia & tempore: ac propterea aeterna actu subsunt non potentia, quandoquidem potentia contradictionis & corruptionis compos esse potest.

117. Actus autem in bonis est præstantior potentia, in malis verò deterior: ac proinde ea quæ potentia sunt inveniuntur ad actum redacta.

118. Cumq̃ ens & non ens dicatur partim secundum figuram categoriarum, partim secundum potentiam & actum, partim deniq̃ ac præcipuè secundum verum & falsum: patet quòd circa simplices substantias ignorantia, circa definitiones autem deceptio contingat, sed per accidens, ac in rebus necessarijs necessaria, in possibilibus autem possibilis sit veritas.

119. Et quoniam unum pro ratione huius loci significat 1. continuum: 2. totum: 3. singulare. 4. vniuersale: mensuram quantitativam esse conuenit uni, quod est principium numeri, & ab eo derivatur ratio mensuræ ad alias res omnes.

120. Cumq̃ mensura alia sit extrinseca, alia intrinseca: extrinseca mensura essendi & cognoscendi alicuius est perfectissimum & primum eius generis: intrinsecum verò est forma rei & quantitas.

121. In omni verò genere ipsum unum aliqua natura est, sed tamen nullius hoc ipsum natura est.

F 122. Cumq̃

Naturalis
sitiua po-
tentia.

c. 5.

c. 6.
Potestate
esse & a-
ctue esse
quid.

c. 8.
Actus quo-
modo pri-
or poten-

tia.

c. 9.

c. 10.

Veritas
necessaria
& possibi-
lis.

c. 1.

Lib. 10. de
vno cum
per se tum

collatiuè
sumpto.
Mensura
rerum.

c. 2.

122. Cumq; unum & multa sint opposita, oppositorumq; omnium principia propterea quod ad unum referatur idem, aequale & simile: ad multa verò diuersum, inaequale, dissimile: unum prius est multitudi ipsius naturae respectu, ratione verò cognitionis multitudo est prior illa.

c. 4. 123. Inter contraria est maxima differentia & distantia, Contrarietas perfecta & imperfecta. non absolutè quidem, sed sub eodem genere, ac proinde contrarietate perfecta unum uni est contrarium, sed imperfectè plura possunt uni contrariari & è contra.

c. 5. 124. Oppositio verò contradictoria est prima & maxima Aequale quomodo duobus opponatur. oppositio, ac priuatio quoq; quodam modo est contradictio.

c. 6. 125. Ac licet unum uni opponatur: aequale nihilominus Numerus & multitudo. opponitur duobus magno videlicet & paruo priuatiua negatione, quatenus aequale nec est magnum nec paruum, sed mediū quiddam, quod suapte natura utrunq; possit esse.

c. 7. 126. Quemadmodum autem unum & multa opponuntur Medium. relatiuè: ita numerus vniuersaliter quidem sumptus conuertitur cum multitudine: quatenus verò est quantitatiuus, est quod si genus numeri.

c. 8. 127. Medium vel purè negatiuè, vel priuatiuè, vel essentialiter sumptum non est eiusdem generis cum extremis: moraliter autem sumptum est in eodē genere cum extremis, ac proinde media, quae sunt inter contraria, sunt ex ipsis contrarijs.

c. 9. 128. Quae speciei sunt diuersa, in eodem sunt genere, & species ac differentia generis non opponuntur nisi contrarietate imperfecta.

c. 10. 129. Contrarietas autem sumpta ex formis substantialibus Contrarietas alia ex forma alia ex materia. ostendit diuersitatem speciei inter res & earum formas: sumpta verò ex materia & accidentibus non ostendit, licet ipsa specie differant.

c. 11. 130. Corruptibilia & incorruptibilia differunt genere physico non autem logico, vel (si mauis) genere subiecto, sed non praedicationis.

131. Sapientia

131. Sapiencia est autem siue Metaphysica (vt explicatius Lib. 11. adhuc aliquid de subiecto eius dicatur) considerare demonstra-
tiua principia, substantias, accidentia, causas, vniuersalia, ma-
thematica, sensibilia, principia, elementa, prima genera, & re-
liqua, quacunq; sunt entia, quatenus entia.

132. Multorum enim & specie diuersorum vna potest esse
scientia, si non equiuocè, sed secundum aliquod commune dica-
tur vna: ac proinde nihil impedit, quominus & Mathematica
& Physica quodammodo partes prima philosophiæ dicantur.

133. Quin etiam: non posse vnâ rem vno eodemq; tempo-
re esse vel non esse: deinde non hominem esse rerum mensuram:
præterea nō plura esse scientiarum theoreticarum genera, quam
tria: tum deniq; entis per accidens scientiam non esse ad confir-
mationem pertinet eiusdem prima philosophiæ.

134. Iam verò actum eius, quod est potentia, vt est tale,
motum esse: deinde corpus actu infinitum non existere: tum de-
niq; nec motus plures tribus esse: & doctrinam Physicam de
motibus & mutationibus veram esse: an non primo philosopho
probandum fuerat?

135. Cumq; substantia sit prima pars entis, & substantia sen-
sibilis constet ex materia & forma: ponendum est neutrum eo-
rum principiorum per se generari posse.

136. Principia verò, causa, elementa, quodammodo sunt
eadem quodammodo diuersa.

137. Substantias autem separatas quod attinet: æternam
aliquam substantiam inter eas dari necesse est, qui est DEVS
Opt. Max. agens, non de natura necessitate sed liberrime, vnus
essentia, impartibilis, & indiuisibilis, mirabilem ineffabilemq;
delectationem, vitamq; præstantissimam in se continens, purus
actus, pluralitatem falsorum dcorum excludens, corporis &
humana forma expers, seipsum in seipso reliqua in seipsis intel-
ligēs omnibus inferioribus & superioribus sigillatim providēs,
omnesq; indiuiduorum actiones ordinans.

138. *Idea verò Platonis nec sunt, nec quicquam iuvant: sed nec numeri, nec magnitudines, nec reliqua mathematica entia sunt separabilia, aut causæ principiaq; rerum.*

139. *Nam quod contrariorum propriè nullum sit rerum omnium principium: nec ex elementis possint aeterna esse conflata: nec queant è numeris res esse compositæ: Metaphysicis patet rationibus.*

ALTERA PARS PHILOSOPHIAE

PRACTICA, ETHICAM, POLITICAM ET
OEconomicam ambitu suo complectens.

ETHICA.

Lib. 1. Eth. Definitio *1. ETHICA est pars Philosophiae Practica, quæ honesta morum disciplina generalem quandam univērsis ac singulis Ethicis. benè beatèq; vivendi rationem præscribit.*

Finis, methodus, auditor. *2. Huius finis, quemadmodum & Politica est summum bonum, methodus popularis: auditores omnes quicunq; moribus ditores. iuvenes non sunt.*

Summum bonum *3. Summum autem bonum nec consistit in corporis voluptatibus, quæ homines seipsis deteriores reddunt: nec in honoribus, qui non in honoratis sed in honorantibus sunt: nec in diuitiis, quæ propter aliud expetuntur: nec in ideis Platoniceis, quæ nullæ sunt: nec deniq; in solo virtutum habitu, qui potest esse otiosus, sed in actione ac functione facultatis rationalis.*

Felicitatis definitio. *4. Felicitas enim siue summum bonum philosophicè nihil aliud est quàm functio animi secundum virtutem optimam & perfectissimam idq; in vita perfecta.*

Bonorum *5. Externa verò corporis atq; fortuna bona partim sunt instrumēta atq; adiūmēta felicitatis ut amici, ut opes, ut potētia: parti*

tim ornamenta, ut nobilitas generis, ut prospera soboles, ut externa
forma corporis. rum usus.

6. Hac felicitas non casu vel fortuito contingit hominibus, Causa
sed à Deo quidem Opt. Max. tanquam prima omnium bono-
rum causa ac fonte donatur: industria verò humanâ veluti se-
cundariâ causa comparatur.

7. Quicunq; igitur vitam suam transigit vel exerendo Quis felix
vel meditando virtutem: is contra Solonis sententiam etiam in hac vi-
hac mortali vita felicitatem habet, quæ nec casibus fortuna, ta-
nec posterorum infortunys potest ita labefactari, prorsus ut
aboleatur.

8. Est enim felicitas non laudabile sed honorandum bonû,
nempe quod & principium sit & finis nostrorum operum.

9. Quemadmodum autem animus habet duas partes, Diuisio
vnâ rationalem, aliam irrationalem, quæ diuiditur in ve-
getatiuam & appetitiuam, quæ licet sit ἀσύνετος: rationis tamen
compos esse potest: ita virtutum aliæ sunt θεωρητικαὶ siue in-
tellectuales, aliæ ἀθροικτικαὶ seu morales.

10. Ex his intellectuales doctrina: morales consuetudine Lib. 2.
comparantur, & licet diuersas earum ac principia quædam na-
tura suggerat: tamen natura nobis non insunt.

11. Verùm crebris comparatur actionibus secundum rectam Quomodo
rationem, quæ semper moderata suadet, institutis, quas quædam parentur
docunq; dolor sequitur, habitum virtutum nondum perfe-
ctum: quando verò voluptas comitatur, perfectum iam esse
constabit.

12. Occupatur enim virtus circa voluptates & dolores & virtus cir-
maximè circa voluptates, quibus tanquam blandissimis domi-
nabus difficilius, quàm doloribus ac ira resisti potest.

13. Virtus igitur est habitus electiuus in mediocritate eâ, Definitio
quæ nos respicit & ut vir prudens definiret positus, virtutis.

14. Extremorum virtutis aliud est ὑπερβολὴ seu excessus, Extrema
E 3 aliud

virtutis. aliud est defectus, quorum neutrum in vitiosas actiones cadere potest, cum illa natura sua sint mala.

Subdiuisio virtutum. 15. Virtutum alie versantur circa curam corporis ut fortitudo & temperantia: alie circa bona & mala externa ut liberalitas, magnificencia, magnanimitas, studium honoris & mansuetudo: quedam circa conuictum ut veracitas, comitas, & humanitas: quedam circa contractus ut iustitia: quedam denique circa affectus ut veretundia & indignatio.

Oppositio medij cum extremis, & eorum interse. 16. Opponuntur autem excessus & defectus cum sibi mutuo, tum etiam medio, ita tamen ut quibusdam medijs magis opponatur excessus, ut temperantie, mansuetudini, veracitati: quibusdam defectus ut fortitudini, liberalitati, magnanimitati, idque partim propter similitudinem, partim propter proclinitatem ad eos.

Ratio inueniendi medij. 17. Ut verò hoc medium inueniri possit (quod factum est difficile) obseruandum principium est, ut ab illo extremo, quod medio magis opponitur, studiosè recedatur: dein ut quo quis est in aliqua vitia propensior, eo diligentius in contrarium sese retrahat: tertio ne voluptatis causa quicquam suscipiatur.

Lib. 3. Electio. 18. Propter electis seu electio, qua virtus definitur, est consulta expeditio eorum, quæ in nostra sunt potestate.

Spontanum. 19. Spontanum est cuius principium in ipso est agente & sciente omnes actionis circumstantias.

Inuitum. 20. Inuitum est omne id, quod aut violentum est, & à vi coactò suscipitur, aut per ignorantiam admittitur.

Violentū. 21. Violentum est cuius principium foris est, nihil conferrante eo, qui agit aut patitur: & est vel absolute violentum, vel mixtum, cum id quod nunquam susciperemus: tamen aliquando vel ob insigne aliquod bonum consequendum, vel maius malum vitandum suscipimus.

22. Tales actiones per se quidem inuitæ sunt: sed tamen in hisce casibus magis ad voluntarias accedunt.

23. Nec incunda tamen ac molesta pro violentis haberi incunda possunt, nec ea inuita dicuntur, quæ vel ex ira ac cupiditate, & mole sunt, vel per ignorantiam iuris committuntur, sed quæ per stultitiam ignorantiam facti idg, tunc cum errore deprehensio pœnitentia lenta delinquentes sequitur.

24. Electio igitur nec cupiditas, nec voluntas (licet illi affinis) nec opinio, nec denig, deliberatio dici potest.

25. Deliberatio autem nec de aternis, nec de naturalibus, Deliberatio nec de fortuitis alienis indubitatis rebus, aut ijs, quæ patent titionum oculis, instituitur, sed de rebus humanis, proprijs, & non nihil materia incertis, de medio, de instrumentis, de amicis, & ijs omnibus medijs, quæ ad finem consequendum faciunt.

26. Quæ ut rite instituantur: principio requiritur ut in rebus arduis consultores assumantur: dein ut scopus consultationis proponatur: præterea ut media consequendi finis conspiciantur, donec ad illud perueniatur ultimum, quod sit æquum & immediatè possit apprehendi, tum ut omnia consultationis media retexantur ordine donec ultimum finem ac bonum consequamur.

27. Bonum autem illud aut est reuera bonum quale bonis ac Bonum prudentibus viris apparet: aliud quævis duplex & apparens, quale duplex improborum (ut aiunt) palatis arridet.

28. Tam virtutes enim quam vitia sunt in hominis arbitrio, licet vitiosus habitus vix postea possit mutari.

29. Quod enim quidam mali euaserunt ipsimet in causa fuere, propterea quod male vixerunt, non ignari tales se inde euasuros.

30. Fortitudo igitur (ut iam speciatim de virtutibus agatur) est mediocritas circa ea, quæ in bellicis periculis aut fiduciam aut metum afferunt, quæ ipsa subit, ac perfert, vel quia perferre honestum vel non perferre turpe est.

31. Eius extrema sunt duo in excessu audacia & metus va-
cuitas: in defectu timiditas est.
- Diuisio
fortitudi-
nis. 32. Fortitudo alia est publica qua diuiditur in politicam si-
ue togatam, & in bellicam: alia verò priuata siue æconomica.
- Temperā-
tia. 33. Temperantia est virtus medium tenens in expetendis
voluptatibus corporis & fugiendis doloribus.
- Excessus.
Defectus. 34. Eius excessus est voluptatum exuperantia, cum quis sea-
tatur quaslibet voluptates, & inter eas maximè turpes: defe-
ctus est cōuotia siue stupiditas, cum quis omnes voluptates
tam honestas quàm inhonestas aspernatur.
- Lib. 4.
Liberali-
tas. 35. Liberalitas est virtus medium tenens in dandis vel ac-
cipiendis pecunijs, caterisq; rebus, quarum pretium nummo
consuevit aestimari.
- Excessus.
Defectus. 36. Eius excessus est cōuotia siue prodigalitas, cum quis ac-
cipit parum & erogat nimium: defectus est auaritia cum quis
dando deficit, & accipiēdo modum excedit, quales sunt cōuotia
negotiorum siue turpi lucro dediti.
- Magnifi-
centia. 37. Magnificencia dicitur, cum quis magnos sumptus fa-
cit non gloria sed honestatis gratia in opera sumptibus digna,
prout decet, idq; vel priuatim vel publicè.
- Extrema. 38. Peccatur circa eam in excessu quidem inepta splendoris
affectatione: in defectu verò intempestiua parsimonia.
- Magnani-
mitas. 39. Magnanimus est qui cum magnis sit dignus honori-
bus, magnis quoq; se dignum iudicat: ac proinde magnanimitas
est decus & ornamentum reliquarum virtutum, quas om-
nes ipsa exercet.
- Extrema. 40. Peccatur circa eam in excessu quidem elatione ac fa-
stiosa animi superbia: in defectu verò pusillanimitate.
- Modestia. 41. Modestia est virtus, qua mediocres honores vnde,
quomodo, quantum & quando oportet, expetimus.
42. Eius excessus quidem est ambitio: defectus cōuotia,
cum quis ne ex honestis quidem rebus cupit honorem quarere.

43. Mansuetudo est qua ita moderatur iram, ut non ira
scatur, nisi iustas ob causas, & quidem quibus, quando, quan- Mansue-
diu, & quemadmodum decet irasci. do.

44. In eius defectu peccant lenti siue nimis patientes: in ex-
cessu autem iracundi, quorum alij sunt ἀνρόχοδοι exandescen-
tes, alij πικροὶ siue amarulenti, alij καλεπτοὶ siue atroces, qui nō
nisi ultione placantur.

45. Comitas seu humanitas est mediocritas circa sermo- Comitas.
num ac negotiorum communicationem atq; conuictum occur-
pata ita ut quæ probanda sint in conuictore probet, quæ impro-
banda cum quadam lenitate inprobet.

46. Peccatur circa eam vel in excessu qui dicitur ἀρεσκία
seu adulatorium placendi studium: vel in defectu qui dicitur
δυσκολία seu morositas.

47. Candor seu veritas est mediocritas circa sermones az Candor.
ctionesue occupata, cum videlicet quis ea, quæ non habet sibi
non arrogat: quæ autem habet ea non dissimulat, sed in vita &
oratione apertus est.

48. Extrema eius sunt duo, vnum in excessu qui dicitur ἀ-
λαζωνία seu arrogantia: alterum in defectu, qui vocatur ἀρω-
νία seu dissimulatio.

49. Urbanitas est virtus mediocritatem seruans in facetijs Urbanitas
cum preferendis tum perferendis.

50. Peccatur circa eam vel excessu, qui dicitur scurrilitas,
vel defectu qui dicitur rusticitas siue insulitas.

51. Verecundia est affectus magis quàm habitus ob metum Verecun-
infamiae cum quodam rubore vultus ex conscientia admissæ dia-
turpitudinis atq; pœnitentia obortus.

52. Eius excessus est impudentia: defectus verò pudor qui-
dam subrusticus.

53. Iusticia, Lucifero ipso pulchrior, est habitus, quo homi- Liber. 5.
nes & apti efficiuntur ad agendum quæ iusta sunt, & agunt ea. Iusticia.
dem ac volunt.

Iustitia 54. Quemadmodum autem iustitia : sic etiam iniustitia
& iniustitia alia est vniuersalis qua leges publicæ vel obseruantur vel vio-
lantur : alia particularis , qua suum cuiq; tribuitur , aut non
salu. tribuitur.

Iustitia 55. Particularis iustitia rursus vel est commutatiua , qua
vel iniu- moderatur arithmetica proportionem contractus siue illi sint
stitia par- voluntarij , siue violenti : vel est distributiua , qua geometrica
ticularis. proportione suum cuiq; tribuit , quæq; in præmiorum pænarûq;
Iustitia cõ proportionem suum cuiq; tribuit , quæq; in præmiorum pænarûq;
mutatiua distributione versatur.

Iustitia di 56. Emendatæ verò seu æquum & bonum est emendatio seu
tributiua mitigatio ac limitatio quædam scripti iuris in eo casu eaq; parte
Aquitas. in qua lex propter vniuersalem locutionem deficit .

Lib. 6. 57. Scientia est habitus demonstrandi necessariam con-
Sicentia. clusionem ex necessarijs siue veris , primis , immediatis ,
prioribus ac notioribus & causis eius , quod efficitur conclu-
sione.

Ars. 58. Ars est habitus ad faciendum valens cum ratione ve-
rà coniunctus.

Prudētia. 59. Prudentia est habitus secundum veram rationem agen-
di circa vniuersa qua homini bona vel mala sunt.

Intelle- 60. Intellectus est habitus quo scientiarum principia nobis
Etus. obscurâ illâ luce natura nota plenius ac perfectius cognoscimus
& contemplamur.

Sapientia 61. Sapientia est rerum præstantissimarum tum intellectus
tum scientia , & quasi princeps disciplinarum.

Bona con- 62. Consultatio bona est quædam consilij rectitudo , quâ bo-
sultatio. num nobis propositum commodis honestisq; vijs consequimur :
& est vel absolutè bona qua ad felicitatem ipsam , vel particu-
lariter bona , qua ad certum bonorum genus consequendum
facit.

Intelligē- 63. Intelligentia est habitus quidam ex verâ opinione iu-
tia. dicandi de ijs rebus qua à prudentibus viris constituta sunt.

& factis

64. ΓΝΩΜΗ seu sententia est viri equi & boni de dictis Sententia
& factis hominum rectum ac verum iudicium.

65. Solertia est qua ea qua ad propositum nostrum conse- Solertia.
quendum faciunt excogitare & inuestigare possumus.

66. Nulla verò virtutes possunt sine prudentia esse quem. Virtutum
admodum nec prudentia sine virtute ac proinde ut artes om- connexio
nes: ita virtutes communi quodam nexu & vinculo ita inter & cognati-
se continentur ut amabili quadam concordia & quasi concen- tio.
tum nuscio consentiant.

67. Quemadmodum autem continentia est virtus per quam Liber 7.
cupiditas consilij ratione regitur: ita incontinentes sunt qui Continē-
voluptatibus succumbunt. tia.

68. Incontinentia alia est vulgaris qua communes huma Inconti-
na malitia terminos non excedit: alia est enormis atq; insignis, nentia di-
qua immanitas dicitur, & est aut ferina ut cuius causa est uisio.
enormis natura hominis & distortum ingenium: aut morbo-
sa qua ex morbo aut lestone aliqua contracta est.

69. Ac quemadmodum patientes sunt qui honestatis & Patientia.
utilitatis causas arduas ac difficiles volentes diu perpetuan-
tur: ita molles sunt qui doloribus victi succumbunt.

70. Peccantium autem circa voluptates & dolores in gene- Mollities.
re quidem alij consultò agunt, alij ex affectu: in specie verò
mollium alij delicati alij ioculares: incontinentium alij teme-
rary qui temere, alij infirmi, qui scientes quidem sed affecti-
bus victi turpi perpetrant.

71. Differt continens à temperante hoc nomine, quòd hic Differētia
cupiditates habet paucas, easque recta rationi consentaneas: continen-
tius autem cupiditatibus flagrat improbis, quas aureo tis & tē-
Palladis freno hoc est recta ratione coercet. perantis.

72. Videtur autem incontinentia cupiditatum peior esse Cupiditas
quàm ira, quandoquidem quo maiores sunt voluptates eo peior quā
magis mentem de sede sua dimouent, & exemplo Circes ura.

Homericæ homines ipsos in efferatas belluas atq; porcos transmutant.

73. Quod quamvis ita se habeat, nec summum bonum voluptas esse possit: in summo tamen bono veram voluptatem inesse certum est, quæ percipitur non ex rebus per accidens incundis sed ex iis quæ per se iucunda sunt.

Lib. 8. 74. Amicitia est mutuus quidam amor siue benevolentia, quæ vel virtutis vel voluptatis, vel commodi causa suscipitur, mutuisq; declaratur officijs.

*Amici a- 75. Amicorum autem quidam sunt actu & re ipsa qui non
ctu. solum benevolentiam, sed etiam officia communicant: alij ha-
Amici ha- bitu qui non quidem communicant officia mutua, sed data oc-
bitu. casione communicaturi videntur: alij deniq; nec actu nec habi-
Amici nec tu, qui vel ob ætatem senilem, vel mores austeros, vel deniq; lo-
actu nec corum distantiam sunt inepti ad amicitias colendas.
habitu.*

*Amicitia 76. Deinde amicitia alia est inter aequales ut in timocratia
equalium. & inter fratres, ac sodales: alia inter inæquales ut in monar-
Amicitia chia inter Regem & subditos, parentes ac liberos, in aristocra-
inæqualium tia inter maritum & uxorem.*

77. Hæc autem inæqualium amicitia ita demum stabilis esse poterit, si amici æquantur inter se proportionem, ita ut quo quisq; vel utilior, vel iucundior vel virtute præstantior fuerit: eo magis ametur ac colatur, minus autem redamare teneatur.

*Quibus in 78. Amicitia igitur inter Principem & subditos, patrem
rebus con- ac filios in excellentia beneficiorum: aristocratica & coniugalis
sistant a- in virtute: timocratica & fraterna in sodalitate posita est.
mitia.*

*79. Causa paternæ amicitia est quidam, dum parentes a-
Causa pa- mant liberos tanquam aliquid sui, ac vicissim filij honorant
ternæ a- parentes tanquam ex quibus prognati sunt: hæc tamen cum di-
mitia. uersitate, quod parentes magis semper ament filios quam ab iis
amentur.*

*Causa 80. Causa amicitia fraternæ partim est paternæ partim
com-*

communis educatio, et aequalis, conuictus assiduus, ac colitur fraterne
isdem officiis, quibus amicitia sodalium. amicitia.

81. Causa amicitiae coniugalis est sobolis propagatio ac mu- Causa cō-
tuum auxilium, & copulatur communi prole pignoreq; libero iugj.
rum.

82. Parentibus igitur alimenta siue nutritio atq; honor Lib. 9.
debetur: principibus obedientia atq; cultus: fratribus non solum Quid de-
communicatio bonorum externorum, sed etiam parrisia mo- beatur sin-
nendi ac reprehendendi: cognatis ornamenta atq; commoda: gulis ami-
amicis bene velle & facere, idem cum ipsis sentire, salutem eorum citijs.
studere, eorum consuetudine delectari, illis deniq; compati.

83. Non tamen omnia sunt intimis quoq; tribuenda ami-
cis, sed benefactoribus etiam reseruanda quaedam, cum prius
his quam illis satisfaciendum esse videatur, cum qui beneficia
contulerunt magis ament, quam qui acceperant.

84. Voluptas autem (vt ad idem disputatio moralis recur- Lib. 10.
rat, unde cepit exordium) quae inest in summo bono nec est ge- Volupta-
neratio, nec motus, sed functionum nostrarum subsequens qua- tis definitio.
dam perfectio ipsam singulari quadam suauitate commendat.

85. Quin & felicitas siue beatitudo non consistit in habitu Qua in re
sed in habitus functione siue in virtutis usu cum prosperitate consistat
vitae perfecta coniuncto. felicitas.

86. Est autem felicitas humana (nam de caelesti illa beati- Quotu-
tudine, quae est vita aeterna, quaeq; in vera cognitione cultuq; plex sit fe-
diuini numinis consistit, sermo nunc non est) duplex contempla- licitas.
tiua videlicet, quae in contemplatione rerum praestantissima-
rum versatur: & actiua quae in civilium virtutum studio &
exercitio consistit.

87. Comitatur virtutes gloria, laus, honor, diuitiae, amici- Praemia
tiae, bona fama, auctoritas & immortalitas cum quibus perpe- virtutis.
tua quadam est virtuti confederatio.

88. Quod si quando secus fit: id vitio hominum non vir-

enr non
semper
virtus ha-
beant pra-
mia.

tutis fieri iudicandum est dum videlicet aut ingrati vniuersi, aut inuidi multi, aut inimici potentes suis virtutem pramijs spoliant, quae in eam collata fuerant diuinitus.

89. Enim verò detractis omnibus pramijs fructibusue se ipsa virtus contenta est cui amplissimum theatrum & prae-
mium est conscientia rectè factorum & expectatio diuina compensationis.

Quibus
profit ethi-
ca.

90. Sed haec tota morum doctrina eos duntaxat potest ad honestas actiones excitare quibus primum adest eò quia seu natura bonitas, quae est singulare Dei donum: deinde quorum animi a teneris, ut aiunt, vnguiculis honesta educatione praeculti & subacti sunt: tum denig, quorum cupiditates honesta morum assuesfactione intra repagula legum continentur quarum fontes sunt ex Politica hauriendi.

lib. 1.

POLITICA.

Definitio
politica.

1. Politica est scientia practica, quae considerat politiam & actiones hominum singularium quatenus horum unusquisque pars est politia ad bene viuendum directa.

Finis &
methodus.

2. Huius doctrina finis est beatitudo ciuitatis, praestantia summa, methodus compositiua.

Partes ci-
uitatis.

3. Constat enim ciuitas ex vicis seu pagis, pagi ex domibus, domus ex personis, quorum omnium regimina non tantum secundum maius & minus, sed etiam specie differre videntur.

Vicus.

4. Vicus est societas ex multis domibus prima & naturalis in vsum minimè quotidianum.

Domus.

5. Domus autem est societas secundum naturam in quotidianum vsum constituta.

Partes do-
mus.

6. Partes eius sunt tres quarum prima deo totum seu dominatiua quae constat ex domino & seruo: secunda yocum seu coniugalis quae constat ex marito & uxore: tertia

πατρικὴ seu paterna quæ constat ex parentibus ac filiis, quibus partibus adiungi potest etiam γυναικῆς seu quaestuarie.

7. Quemadmodum autem dominatio: ita servitus alia est natura, alia lege. Distinctio donationis & servi-

8. Quaestuarie itidem duplex, alia naturalis, ut pecunia, pastio villatica, agricultura, materiaria predatoria, & venatoria: alia artificialis ut mercenaria & negotiatrix, ad quam etiam usura refertur, quæ tamen contra naturam esse videtur. tutis. Quaestuarie duplex

9. γαμικὴ seu nuptialis est societas naturalis in qua maritus uxori politicè dominatur τὴν γενεῶν καὶ σωτηρίας ἐνεκα sue generationis & auxiliij gratia. Coniugij.

10. Πατρικὴ καὶ τεχνοποικικὴ seu paterna combinatio est in qua pater filiis μοναρχικῶς seu regaliter imperat. Paterna combinatio.

11. Hæ postrema duæ τὴν τεχνοποικίαν καὶ γὰρ societa-
et si à quibusdam barbaris gentibus vel institutionis defectu possit eadē
vel errore natura confundantur: natura tamen sunt di-
stinctæ, quæ unum instrumentum uni destinare plerumque esse
solet vsui. An vxor & serua

12. Oportet autem virtutes morales in omnibus harum societatum personis inueniri, sed ita ut in seruos simulacra duntaxat & umbra, in pueros semina ac primordia virtutum, in maritos autem & uxores ipsæmet cadant virtutes, sed ratione differentes.

13. Plato has politiarum materias susulisse videtur, dum νοικοκυρία uxorum, liberorum, ac possessionum, aliæq; nonnulla prater rectam rationem instituit. Lib. 2. Plato

14. Sed neq; Phaleas, neq; Hippodamus perfectas extruxere politiarum formas dum hic moralem ciuium disciplinam prorsus neglexit: ille legum ferendarum potestatem quibuslibet concessit. Phaleas Hippodamus.

15. Iam verò nec Lacedamoniorum nec Chartaginensum Respublica videntur satis bene fuisse constituta, quarum illa omnes suas actiones ad bella direxit, hæc verò pauperes etiam virtute præditos ex Senatu exclusit.

16. Cretensium timocratia vel in eo maxime peccauit, quod Senatores ac Cosmi, vel nūquam potuerint in ea propter quodlibet scelus ex magistratu deponi, vel tantum seditiosè per priuatos.

Lib. 3. 17. Cives, ex quibus ciuitas consistit, sunt quicunq; liberi
Ciuis de- homines cum sint, possunt participes fieri publica potestatis de-
finitio. liberandi ac iudicandi.

Ciuium 18. Ciuium alij sunt perfecti & reipsa, quibus deliberandi ac
diuisio. iudicandi pro more eius ciuitatis facultas adest: alij imperfecti:
qui non possunt propria sua conditione participes fieri publica potestatis.

Ciuis bo- 19. Et si autem eadem est virtus boni ciuis in optima ciuitate
nus & vir te imperantis, quæ viri boni: tamen aliorum ciuium non est ea-
bonus an dem sed eorum cuiusq; accommodata ad proprium munus & sta-
differant. tum suæ ciuitatis.

Politia de- 20. Politia est ordo ciuitatis ex constitutione cum aliorum
finitio. omnium imperiorum, tum maxime eius qui summam in ciui-
tate potestatem habet ad propositum finem.

Diuisio po- 21. Sunt autem politia primum alia vera, quibus publicum
litiarum. bonum cura est ut monarchia, aristocratia & respublica: alia
falsa, quibus priuatum commodum propositum est ut tyrannis
oligarchia, & democratia: deinde alia politia sunt simplices &
integra, alia mistæ & deminutæ.

Monar- 22. Monarchia est cui cum bonum verè publicum & ad
chia. omnes pertinet propositum sit, idcirco volentes lubentes uni
parent.

Aristocra- 23. Aristocratia est cum uno plures virtutibus reliquos
tia. antecellentes imperium habent & exercent,

24. Respublica

24. *Respublica est in qua populus sive vniversa ciuium mul- Timocras-
tudo virtutem colens iuste deliberat & iudicat, ac confert tia.*
magistratus optimis viris imperans ad commune bonum.

25. *Tyrannis est in qua vnus vi & fraude summam pote- Tyrannis.
statem adeptus ac retinens imperat inuitis, paribus, veletiam
se praestantioribus propria libidine ad proprium solius commo-
dum & voluptatem.*

26. *Oligarchia est ubi diuites opibus ac amicitiiis pluri; Oligar-
mum alios superantes ac principes reipub. vi & fraudibus fa- chia.
Et non lege, sed effrenata cupiditate ad proprium commodum
summam potestatem obtinent.*

27. *Democratia est ubi pauperum colluies mista ex infs- Democra-
mis quibusq; hominum generibus ac ordinibus summam rei- tia.
publica non legibus sed plebiscitis ad licentiam viuendi gub-
bernat.*

28. *Harum omnium politiae formarum differentiae per se Differen-
diuisae sunt opulentia & paupertas: per accidens autem mul- tia poli-
tudo & paucitas. tiarum.*

29. *Regnum missum ac deminutum aliud est heroicum Regni mi-
quale veteres Heroes habuerunt: aliud laconicum in quo per- sti species.
petua dabatur ducendi exercitus ac sacrificiorum potestas: a-
liud barbaricum vt apud barbaros est: aliud symmetium seu
tyrannis ex electione.*

30. *Democratia species habet 5. 1. cum omnes equaliter par, Liber. 4.
ticipant de magistratu: 2. cum secundum censum diuitiarum: Democra-
3. cum scelerati a magistratu excluduntur: 4. cum omnes ciues tia species
participant de magistratu sed secundum leges imperantes: 5.
cum omnes participant sed non legibus, verum decretis populi
ciuitatem gubernantes.*

31. *Oligarchia species sunt 4. 1. cum ditiores eliguntur: 2. species o-
cum mediocriter diuites ex certo numero: 3. cum filii succedunt ligarchia.
pa tribus: 4. cum magistratus non ex praescriptis legu dominatur.*

Species aristocratiæ. 32. Aristocratiæ habet itidem 4. species: 1. in qua simpliciter optimi tenent principatū: 2. in qua virtute præditi, sed diuites: 3. in qua electores respectum habent virtutis, diuitiarum ac populi: 4. ubi virtutis ac populi non autem diuitiarum habetur ratio.

Species tyrānidis. 33. Tyrannis est triplex 1. cum eligitur aliquis à barbaris, qui lege ac consuetudine dominetur: 2. cum aliqui eliguntur ad fugandum hostes: 3. cum unus pessimus dominatur nullis legibus obediens sed est incorrigibilis omnia ad proprium commodum & voluptates referens.

Ciues medij qui sint. 34. Optima politiarum est ea, quæ constat ex ciuibus medijs, hoc est neq. nimium diuitibus neq. nimium pauperibus, cum tales possint sine mutua offensione vitam viuere beatam, quæ consistit in actione virtutis non impedita.

35. Requiritur autem ad plenariam politiarū considerationem 4: 1. partes: 2. constitutiones: 3. immutationes: 4. conseruationes de quibus ordine dicendum est.

Tres præcipue partes politiarum. 36. Ac principio quod politiarum partes attinet: debent ea in omnibus politijs tres adesse, quibus saluis saluæ, corruptis verò ipsæ quoq. politiæ corruptæ sint oportet, consultans, iudicans, & dominans.

Consilium quibus & quot de rebus suscipiatur. 37. Consilium quod spectat illud suscipitur de rebus potissimum 10: 1. de bello: 2. de pace: 3. de fœderibus: 4. de pœnis: 5. de legibus vel ferendis vel abrogandis, vel corrigendis: 6. de custodijs vrbs ac regionis: 7. de magistratibus: 8. de re pecuniariis: 9. de rebus exportandis & importandis: 10. quod dignitate primum esse debet de sacris vel tuendis, vel restituendis vel exterminandis si normæ non competant.

38. De his vel omnibus omnes consultant, vel non omnes sed tantum principes: vel quidam de quibusdam: vel omnes de aliquibus.

39. Democratiæ competit ut totus populus consultet de omnibus

omnibus: oligarchia ut pauci quidam: reipub. ut quidam de quibusdam: aristocratia ut omnes de quibusdam, & maxime arduus.

40. Magistratus quod attinet eorum alij diuino cultui: alij Magistrat-
consiliis rerum communium: alij bellicis rebus: alij prouentibus: tus quotu
alij rationibus conficiendis & corrigendis: alij foro rerum ue- plices.
narium: alij urbi & partibus urbis atq; regionis: alij tabulis &
scriptis publicis: alij agris: alij executionibus ac custodiis: alij lu-
dis: alij moribus puerorum, mulierum ac ciuium: alii deniq;
gymnasiis præsunt.

41. Modi creandorum magistratuum sunt 12. Nam aut Modi cre-
eliguntur ex quibusdam aut ex omnibus: si omnes ex omnibus andorum
aut sorte, aut electione, idq; aut diuisim per tribus, aut coniun- magistratuum.
ctim, aut partim hoc, partim illo modo: Si non omnes, aut ex
quibusdam aut ex omnibus: si ex omnibus aut electione aut sorte
te: si ex quibusdam itidem iisdem modis: aut quidam ex omni-
bus sorte, quidam electione.

42. Horum modorum alii conueniunt democratia, ut scili- Qui modi
cet omnes ex omnibus, electione vel sorte vel utroq; modo: alij quibus po-
reipub. ut omnes diuisim per tribus sorte vel electione vel litiis con-
utroq; modo: alij oligarchia ut quidam ex quibusdam sine sor- ueniant.
te vel electione, vel utroq; modo: alii deniq; aristocratia ut ali-
qui ex omnibus per sortem, vel quidam ex quibusdam per ele-
ctionem creentur.

43. Quod tertiam ciuitatis partem primariam attinet in- Iudiciorū
dicantem videlicet: iudiciorū species 8. potissimum recensentur: Species.
1. correctiuum iudicium: 2. puniens priuatorum iniuriam: 3. pun-
niens delicta contra reipub. 4. iudicans iniurias & damna: 5.
priuatorum contractuum: 6. homicidiorum: 7. peregrinorum: 8.
rerum paruuarum.

44. Horum alia conueniunt democratia ut omnes de
omnibus vel sorte vel electione: alia oligarchia ut aliqui de

omnibus: alia aristocratia ut de aliquibus omnes, & quidam de quibusdam iudicent.

Constitu- 45. Constitutionem politiarum quantum concernit: ea ta-
tionis po- lis est ut si plebei superauerint alias ciuitatis partes proportio-
liarum ne quanti vel qualis: tunc necesse est democratiam: si diuites ac
causa. nobiles, oligarchiam: si medij, vel regnum, vel aristocratiam,
vel rempub. effici ac constitui.

Regio in- 46. Quin etiam videtur conferre ad constitutionem polia-
uat con- tiarum ipsa regio, qua si fuerit campestris, oligarchia ditiorum:
stitutione. si collina oligarchia mediocriter diuitum: si montana mista de-
mocratia: si omnium particeps, timocratia: si procul ab urbe si-
ta, pessima democratia constituitur.

Mutatio- 47. Mutationes politiarum quod attinet: earum causa
nis poli- quidem generales 12. traduntur: 1. lucrum & damnum: 2. ho-
tiarum nor & contumelia: 3. prepotentia vnius: 4. metus quorum-
cause ge- dam ne puniantur: 5. contemptus: 6. incrementum proportio-
nerales ne maius vnius partis ciuitatis super aliam, siue id fiat nume-
12. ro siue praestantia: 7. infamia quorundam ob aliqua commissa:
8. contemptus praesentis magistratus: 9. neglectio rerum mini-
marum legibus praescriptarum 10. morum dissimilitudo ex con-
uersatione peregrinorum orta: 11. dispositio locorum: 12. & pra-
cipue inaequalitas, dum diuites opibus antecellere, pauperes li-
bertate se adaequare, nobiles genere ac dignitate reliquos supe-
rare indicant.

48. Omnes enim in ore habent nobilitatem (inquit Philo-
sophorum princeps) cum veri nobiles vix centum reperiantur.

Definitio 49. Est enim nobilitas vetusta quadam generis atq; fami-
nobilita- lie dignitas vel auita gloria hereditas praeclearis maiorum viri-
tu. tutibus domi vel militiae parta & humanae societatis consensu
comprobata: aqua qui non desciunt verè nobiles ac generosi censes
di sunt, qui verò degenerant partim insani ac furiosi, partim
soco des enadunt, ut non raro contingat herou filios fieri noxas.

50. Sapius autem ex minimis initiis maxima nascuntur Cause seditiones in politiis cum controuersia vel inter ipsos potentiores: vel inter potentes ac pauperes incidit: vel deniq; cum optimi ciues atq; medij aut nulli aut paucifuerint.

51. Speciatim autem democratia vel mutatur in oligarchiam propter perfidiam magistratuum & calumnias tributorum plebis: vel in tyrannidem, cum aut unus belli dux electus opprimit populum, aut uni multa officia committuntur, aut deniq; unus ex odio diuitum à populo amari incipit.

52. Oligarchia mutatur vel in democratiam vel in tyrannidem.

53. In democratiam quidem, vel propter dissensionem diuitum & pauperum, vel propter dissidium diuitum inter se.

54. Potentiores aut dissident inter se: 1. cum pauci eorum dominantur: 2. cum plures excluduntur: 3. cum aliqui eorum curant alios collegas superare: 4. cum collegæ excluduntur: 5. cum plures sunt potentes exclusi quàm in magistratu: 6. cum vel ex nuptiis vel ex iudiciis offensam concipiunt: 7. cum aliqui sunt crudeliores aliis.

55. In tyrannidem verò vertitur oligarchia cum vel in officio constituti facultates suas luxuriose viuendo consumunt, vel cum tempore belli dux electus ceteros subiungat.

56. Aristocratia mutatur: 1. cum quidam apparenter boni principatum ad se trahere conantur: 2. cum quidam virtute præditi negliguntur: 3. cum viri bellicosi non assumuntur: 4. cum alij optimatum abundant, alij nimia premuntur paupertate: 5. cum quis optimatum maior reliquis esse cupit: 6. cum vel iniustitia aliqua committitur, vel diuites plus ex bonis publicis quam pauperes percipiunt.

57. Quod conseruationem politiarum attinet, ea ut obtineri queat, curandum in genere est: 1. ne vel minima legum præscripta violentur: 2. ut diligentia custodienda politia, timore etiam conseruationis politiarum causa.

excitato, augeatur: 3. ut opposita ciuitatis partes sociata sint: 4. ne populus adulatoribus & concitatoribus fidem habeat: 5. ut seditiones legibus inter nobiles vitentur: 6. ne quisquā excedat metam & tempus honoris ac magistratus sui: 7. ne quisquā reliquos superet vel diuitiis vel potentia: 8. ut leges sumptuaria obseruentur: 9. ne magistratus sit cum lucro coniunctus: 10. ut medij ciues augeantur: 11. ut pueri diligenter instituantur secundum leges: 12. ne dentur uni plures honores, aut si dati sunt paulatim auferantur: 13. ut magistratus benè se gerat erga ciues, & vicissim ciues erga magistratus.

Quomodo 58. Inspecie, democratiæ conseruabuntur: 1. si imperia, con-
democra- filia, magistratus, iudicia fiant ab omnibus ex omnibus, &
tia con- de omnibus: 2. si nulli magistratus sint perpetui, sed breues,
seruētur. simulq; conferantur sorte, vel suffragio: 3. si cuiuscunq; or-
dinis homines potestatem habeant suscipiendorum magistra-
tuum: 4. si mercede pauperes, pœna diuites vocentur ad concio-
nes: 5. si iudicia rara fiant: 6. si consultores ex utraq; ciuitatis
parte sorte vel suffragio eligantur: 7. si nec plebs diuitibus in-
iuriam faciat, nec diuites plebi: 8. si plebs non nimia prematur
paupertate: 9. si sit magna ciuium multitudo.

Cōserua- 59. Oligarchiam conseruant: 1. è censu magno aditum esse
tionis oli- ad rempublicam: 2. deliberare de omnibus paucos ditior-
garchiæ res: 3. magistratus omnes à quibusdam suffragio & censu
cause. creati: 4. iudicia omnia & præsertim capitalia in paucorum
potentia esse: 5. censerì ciuitatem statis temporibus: 6. militia
robur penes paucos esse: 7. hereditates non donatione sed iure
cognitionis legari: 8. magistratibus maioribus sumptuosa mu-
nera annecti: 9. pauperum curam magnam haberi ne iniuriam
patiantur sed lutrum habeant: 10. populum aliquomodo partiz
cipem deliberationum reddi.

Causæ cō- 60. Leges rerumpublicarum sunt: 1. rectè democratiā &
seruationis oligarchiam permisceri, nempe ut pauperum iuxta atq; diuitum
rerūpub. pro

pro dignitate in repub. communicanda ratio habeatur: 2. deliberationum participes fieri mediocriter diuites: 3. deliberari ab omnibus de quibusdam, & de quibusdam à magistratibus: 4. magistratus creari nulla census habita ratione: 5. iudicia exerceri omnia ab omnibus, & quedam à quibusdam: 6. iudicia ut exerceant diuitibus pœnam, pauperibus mercedem constitui: 7. in absoluendo ratam esse magistratuum sententiam in condemnando non semper ratam esse.

61. Ad conseruandum aristocratia statũ requiruntur: 1. Cõserua-
probè permisceri inter se statum populi oligarchiam & virtu- tionis ari-
tem: 2. deliberari ab omnibus de quibusdam, & de quibusdam stocratia.
à magistratibus ad hoc creatis: 3. magistratus creari suffragio canse.
non censu, quosdam à quibusdam ex omnibus, & quosdam ab
omnibus ex quibusdam: 4. magistratus quosdam peculiare
creari, qui pueros, mulieres, atq; ciues instruant ad modestiam
ac ornatum reliquasq; virtutes: 5. iudicia exerceri quedam à
quibusdam, & quedam ab omnibus, vel omnia à quibusdam.

62. Tria requiruntur autem in omnibus magistratibus: 1. Requi-
amor erga subditos: 2. authoritas ac potentia: 3. iustitia atq; reli- sita ma-
quus virtutum chorus. gistratuũ.

63. Ex commemoratis omnibus politiarum formis constat Monar-
monarchiam esse optimam, in qua per se quidem melius est ele- Monar-
ctione: per accidens verò successionem unum aliquem diuinis chia opti-
virtutibus præditum eminere, qui secundum leges imperet, ma.
ita, ut quod legibus sancitum est, id secundum præscripta
earum semper obseruetur, ubi autē lex scripta deficit, illud rex
diuinā suā prudentiā suppleat.

64. Est enim lex imago quadam Dei, regina mortalium, Legis en-
anima reipublica, centrum omnium actionum, & magistra comium.
regum atq; principum cum qua, sub qua & secundum quam,
magistratus debet subditos gubernare.

Legis in di-
uisio.

65. Ea est duplex alia positiva, cum aliquid consensu maioris potestatis decernitur ad tuendum ciuitatis statum: alia per se nata siue ea sit naturalis siue consuetudinaria.

66. Harū & duobus seu conueniens positio cernitur in duobus:
1. si legibus obtemperetur: 2. si ex ipsa leges sint recte positae.

Causae cor-
ruptionis
monar-
chia.

67. Corruptitur monarchia 1. propter contumeliam alicui subditorum illatam: 2. propter timorem: 3. propter contemptum: 4. propter damnum & afflictionem subditorum: 5. ob seditiones procerum: 6. propter successiones filiorum qui plerumq; bonis parentibus sunt peiores.

Causae cō-
seruandi
principa-
tus siue.
OFFI-
CIVM
BONI
PRIN-
CIPIS.

68. Quae corruptela vitabuntur 1. si monarchia ad medios critatem traducatur, neue nimis multa regis arbitrio permit- tantur: 2. si nec diuites iniuria, nec populares contumelia affi- ciantur: 3. si custodia habeatur exciubus non ex peregrinis: 4. si amicorum ac consiliariorum prudentia ac opera maximè utas- tur: 5. si vnum multis non ornet officiis: 6. si ditionem ornet ac muniat: 7. si communium rerum curam gerat: 8. si tributa non magna exigit, exacta in vsum reipub. conuertat: 9. si moribus sit bonus, mitis, temperans, clemens, continens, sobrius, ac vigi- lans: 10. si non asper sed venerabilis sit: 11. si mediocritatē in om- nibus seruet: 12. si virtute bellica excellat: 13. si sapientia & stū- diorum liberalium ac imprimis ciuile doctrina sit studiosus ac amans: 14. si non tantum se abstinentem sed & suos continentes reddat: 15. si viros bonos honoret, malos contemnat: 16. si premia per se, pœnas per alios distribuatur: 17. si pauperes iuxta atq; diuites foueat: 18. si nobilitatē amicitia, plebem facilitate sibi deuinciat: 19. si deniq; quod & ordine & dignitate primas tenere debet, Deum vera pietate colat, ac vera religionis curam habeat scho- las & Academias erigat, ac illa omnia obseruet, quacunq;

Causae ty-
rannidis
conser-
nationis.

Cyrus apud xenophontem obseruauisse dicitur.

69. Quin & tyrannus, quae est pessima omnium politiarū habet suas & perimentes & conseruantes causas complures vide-

videlicet ut ciues reddantur 1. pusillanimes: 2. sibi diffidentes
3. imbecilles ac impotentes.

70. Sed politica scopus est non extruere sed potius destruere tyrannidem, quæ est inimicissima optimo politiarum statui.

71. Finis oligarchiæ diuitia, democratiæ libertas est, in Lib. 6.
qua cū numerus agricolarum, superat, efficitur prima: cum pa- Finis oli-
storū secunda: cum cauponum & mercenariorum, pessima demo- garchia et
cratiæ species. democrat.

72. Libertas autem quamprimum in eo constituunt, ut Liberta-
vicissim omnes pareant: deinde ut omnes uiuant pro libitu, tis confir-
confirmari solet 1. si omnes ex omnibus sorte assumantur ad ma- manda
gistratū: 2. si eum vel semel in vita vel rarissimè suscipiant: 3. si ratio.
magistratus sint breues, 4. si concio sit domina rerum omnium:
5. si venientibus omnibus ad concionem premium decernatur.

73. Pessima autē democratiæ species corroboratur ubi: 1. mul- Pessima
ti illegitimi ciuibz adiunguntur: 2. licentia pueris, mulieribus democra-
atq; seruis conceditur: 3. vitia plebis dissimulantur: 4. bona con- tia cōfir-
demnatorum non fiunt communia: 5. publica pœna vitantur. matio.

74. Quemadmodum autem vita beata alia est speculatiua Lib. 7.
alia practica: ita beata politia est illa in qua optimo, quantum Beata po-
fieri potest, reipub. statu administrata omnes eius ciues publicā litia quid.
priuatamq; maximè ex honestate ac virtute, prout quisq; vir-
tutis est capax, vitam degunt corporis ac fortune bonis, quate-
nus conducere ad hac possunt, affatim cumulata.

75. Multitudo ciuium in ea debet esse tanta, quanta ad be- Multitu-
ne viuendū in ciuili societate sit æquæq; & seipso contenta, ac do quāta.
inter se ciues noti esse possint ad reddenda iudicia magistratusq;
creandos & exercendos.

76. Regio ciuitatis debet esse qualitate temperata, quantita- Regio ci-
te tanta, quanta ad nutriendū ciues temperanter ac liberali- uitatis,
ter sufficiat.

77. Situs ciuitatis is optimus censendus est 1. si versus, orie- Situs ci-
uitatis.

sem ad ventos orientales posita sit: 2. si figura sit talis ut qualibet pars eius alteri possit in discrimine opem ferre: 3. si aquas habeant vel perennes vel artificio introductas: 4. si exitum ciuibus facilem: introitū hostibus praebeat difficilem: 5. si mœnibus cincta fossisq; bene vallata fuerit: 6. si ades habuerit & ad magnificentiam & ad bellicos vsus compositas: 7. si deniq; mari possit esse vicina, ita ut mercaturam pro se tantū exercere possit neq; interim aduenarum commissione corrumpatur, atq; ita habeat & terrestrem apparatus & nauales copias, quae tamen pars ciuitatis esse non debet.

Necessaria hominum genera.

78. Caterum sex sunt hominum genera in ciuitate necessaria: 1. agricola propter alimentum: 2. artifices ob varia vitæ instrumenta: 3. milites causa defensionis: 4. diuites pro neruis bellicis: 5. consultores: 6. praefecti sacrorum.

79. Possunt autem saepius eadem persona eadem hac munera diuersis temporibus obire.

Publica loca.

80. Requiritur autem ad hac ut sint publica loca templorum, magistratuum, fori, publicorum exercitiorum & conuiuiorum.

Publica

81. Interest enim ad tuendam ciuium concordiam nonni-conuiuia. hic publica celebrari conuiuia atq; symposia, qualia fuerunt apud Creteneses Phiditia, apud Lacedaemones Andria.

82. Optima igitur politia constat ex optimis ciuibus, quales sunt: 1. natura: 2. consuetudine honesta: 3. ratione atq; doctrina: ut & corporibus & animis sint benè conformati.

83. Corpora quidem ut sint benè conformati, requiritur ut generationes & alitura puerorum benè se habeant.

Conditio-
nes bonae
generatio-
nis.

84. Ad bonam generationem pertinet 1. ut mulieres circa aetatis annum, viri circiter 35. matrimonio copulentur, idq; generatio hyberno potius quàm aestiuo tempore: 2. ut grauida femina pleniore victu utantur, moderatis deambulationibus exer-
ceantur, ac mentem tranquillam habeant.

Ad

85. *Ad commodam puerorum alituram spectat: 1. ut ab Requisite
 ortu statim cibis commodis & praesertim lacte vini experte a- commodat
 lantur: 2. ut fascijs, cunabulis, ac instrumentis eorum corpora te- alitura.
 nella singantur, & rite dirigantur: 3. ut morderatis motibus
 exercentur: 4. ut frigoribus statim asuescant: 5. ut ad quintum
 usq; annum nec disciplina, nec laboribus coactis tradantur: 6.
 ut fabellis ac cantibus honestis permulceantur: 7. ut cum servis
 & sordidioribus hominibus quàm minimum versentur: 8. ut
 artes honestas spectare condoce fiant, resq; turpes ac obscenas
 nec videre nec audire permittantur.*

86. *Ad institutionem autē animorū pertinet: 1. ut exaeto Lib. 8.
 statim sexennio vel septennio erudiantur: 1. in Grammatica Institutio
 atq; omnibus ijs artium liberalium, atq; honestarum discipli- puerorū,
 narum studiis quibus animi liberales ac ingenui redduntur: 2.
 in figurandi peritia, ut possint de operibus artificum censu-
 ram facere: 3. in gymnastica ac paedotribicis actionibus, ad tuen-
 dam sanitatem & robur corporis comparandum: 4. in musica:
 1. propter fugandum otium: 2. ob solatium & delectionem: 3.
 ad perficiendum intellectum & formandos mores & animos.*

87. *Hoc autem potest fieri vel instrumentis musicis, vel
 concentibus vel deniq; rithmis.*

88. *Sed haec facilius possunt dici quàm fieri, nisi quis haec in
 sua observare œconomia velit.*

OECONOMICA.

1. *Oeconomica est qua tradit rationem acquirendi, conser- Definitio
 uandi, ac gubernandi domum seu familiam, ita ut & liberi & œconomi-
 ministri contineantur in officio debito.* ca.

2. *Domus autem constat ex marito & uxore, domino & ser- Partes do-
 uo, patre & filio, ac postremo rebus possessis.* mus.

3. *In his omnibus combinationibus est naturalis domina-*

rus, sed hac cum diuersitate, ut in prima sit politicus a aristocraticus: in secunda despoticus: in tertia regalis.

Finis cōiugij. 4. Ac quod primam domus partem attinet, fines coniunctionis maris & feminae sunt duo precipui: 1. procreatio liberorum: 2. mutuuum auxilium.

Officia mariti. 5. Mariti officia sunt 1. ut talem ducat, cuius mores honesta institutione flecti possint: 2. ut diligenter eam instituatur ad omnia honesta vitae munera: 3. ut verecundam habeat cum ea conuersationem, etiam absq. testibus: 4. efficiat ut vxor, non tam se metuat quàm ut reueretur: 5. ne faciat ei iniuriā ullis modis, & maximè vitando adulterium: 6. ne permittat eam fictis ornatibus uti.

Officia vxorum. 6. Vxorum officia sunt: 1. instar testudinis intra parietes suos sese continere: 2. instar sedulae apiculae seruos qui foris laborare solent ad opus mittere: iis verò qui domesticas operas obuiunt, quid faciendum sit, ostendere: 3. ut res à marito partas, recipiat, disponat & tueatur: 4. rudes filias & ancillas fusis & calathis tractandis erudire, ac totam familiam ad ministeria instruere: 5. ordinem seruare in re familiari, quod omnium fere munerum domesticorum praestantissimum est: 6. vasa & instrumenta rectè dispensare, & famulatio ostendere, quo loco res ponenda, & quomodo conseruanda sint: 7. promam condam eligere abstinentissimam, & diligentia memoriaq. valentem: 8. cogitabit etiam si cetera omnia rectè comparata sint: nihil tamen actum esse, nisi & ipsa res administret, & id operam det, ut singula suo ordine peragantur: 9. non debet molestè ferre si maritus plus oneris sibi imponat, quàm ulli de familia cū illi curā dūtaxat rerū, ipsa verò vsum fructum habeat: 10. ne quosquam sine precepto mariti in domum recipiat: 11. ne sectetur nimium vestium ornatum, sed morum decore ac elegantia contendat se ornare: 12. ne tractet de negotijs reipub. aut connubijs: 13. vitam boni mariti pro lege sectari: 14. eundem diligere & reuereri in rebus

in rebus aduersis ei condolere, in secundis congratulari.

7. Officia parentum erga filios sunt: 1. ut eos ex optimis ac honestissimis procreent: 2. ut materno lacte vel saltem honestarum nutricum alant. 3. ut & ipsi pietate ac bonis moribus eos imbuant, & per alios institui curent: 4. ut pro speculo ac exemplo virtutum se natis praebeant.

Officia parentum.

8. Filij debent parentibus 1. amorem ratione procreationis ac educationis: 2. honorem natura perfectione: 3. obedientiam & filialia obsequia propter potestatem diuinitus parentibus concessam: 4. subsidium in rebus aduersis ac senectute propter ἀντιπελάγευσιν.

Officia liberorum

9. Nunquam enim licet filiis abnegare parentem, sed parentibus licere videtur quandoque iustis de causis.

10. Nec potest unquam Deo, parentibus atq; praceptoribus aequiualens premium retribui.

11. Dominorum officia erga famulos sunt: 1. famulos conducere industrios: 2. ut neq; superbos nec abiecti sinat eos esse animi: 3. ut diligentiores maioribus cumulet premiis: 4. ut cibum, opus, & castigationem rite eis distribuat: 5. ne det eis vinum ad ebrietatem: 6. ut eos efficiat nec timidos nec fortes: 7. ut quietem eis denunciet ac promittat: 8. ut permittat legitimos procreare filios: 9. ut pietate bonisq; moribus eos imbuat.

Officia dominorum

12. Quod quartam domus partem vel potius requisitum attinet, æconomi est: 1. acquirere rem familiarem: 2. conseruare, 3. benè iis uti fruiq;.

13. In facultatibus acquirendis in genere quidem debet fugere desidiam, pigritiam, negligentiam, lusus, gulam, libidinem, ebrietatem, ambitionem, & emacitatem, pestes praesentissimas rei familiaris: 2. debet comparare opes quidem diligētia ac parsimonia, quae est magnum vectigal, valetudinē temperantia & labore, honorem verò atq; beneuolentiā omnibus prodesse, nemini nocere, bonos amare, malos tolerare perseverando: in specie verò

Ratio acquirendi facultates.

curabit 1. ut singula negotia rite disponat & ordinet: 2. ut plura comparet fructuosa quàm infructuosa, 3. ne in uno rerum genere totam possessionem collocet.

Ratio cō-
seruandi
faculta-
tes.

14. In conseruatione rei familiaris obseruabit: 1. regulam Atticam ut reatibus pradiorum viuat: 2. regulam Laconicam, ut suo quæq; loco disponantur: 3. Persicam ut omnia metipse iubeat ac inspiciat & primus cubitu surgat, postremus cubitum eat, sciens quod oculus domini saginet equum, 4. ut in adibus conficiendis respiciat utilitatem, commoditatem, salubritatem, robur ac elegantiam, 5. ut custodiam adhibeat domui diligentem, atq; illa omnia obseruet quacunq; Ischomachus commemorat Socrati apud Xenophontem.

15. Ut verò benè rebus quæstis ac conseruatis uti possit æconomus, in primis colat pietatem & inuigilet precibus, deinde sectetur iustitiam, temperentiam, liberalitatem & omnes eas virtutes qua in ethicis præcipiuntur.

HORAT.

Decipimur specie recti: brevis esse laboro
Obscurus fio: sectantem lenia, nerui
Deficiunt, animiq; professus grandia turget.

MART.

N[ON] S[UN]T L[ON]G[A], Q[UI]B[US] N[ON] N[ON]
E[ST] Q[UI]D D[EM]ERE POSSIS.
M[ON]E T[ON] Q[UI]E D[ON]E.

πλθ.